Poros

No. 6 | 2020

Paradis och inferno

Poros tidskrift

TIDSKRIFTEN FÖR ESSÄISTIK

— ANNO 2015 —

Poros No. 6 – Paradis och inferno

Redaktion

SIMON BERGIL WESTERBERG
ERIK JANSSON BOSTRÖM
MATHIAS ALEXANDERSSON

Gästredaktör

JONATAN OLOFSGÅRD

Sättning

MATHIAS ALEXANDERSSON

Medverka i tidskriften

Vi publicerar texter inom genren essä, som vi i vidaste mening ser som en läsartillvänd text med fokus på tankeinnehållet. Unikt för Poros är att bidrag varken antas eller refuseras rakt av, med undantag för uppsatser avsedda för ett akademiskt sammanhang och rent gestaltande texter. Vi tar gärna emot texter med skönlitterära inslag där fokus ligger på de resonemang som tas upp i texten.

Kontakt

red@porostidskrift.se
www.porostidskrift.se

Innehåll

Förord

POROS REDAKTION

”Till mitten hunnen på vår levnads vandring hade jag i en dunkel skog gått vilse …” – det känns passande att citera Dante Aligiheri i dessa dagar. Den här våren kan man undra om vi hamnat i helvetets förgård och att vi precis som Dante strax ska göra en ödesdiger nedstigning. Vi står framför dörren till den fullständiga osäkerheten och den som inträder här måste lämna allt hopp om att livet ska bli som vanligt igen. Det är en resa ner i underjorden men kanske blir det en resa genom mörker till ljus?

Dante förknippas för det mesta med *Inferno* – men det är ju bara en tredjedel av *Den gudomliga komedin.* Efter *Inferno* följer *Purgatorio* och sedan *Paradisio*, de två senare delarna

är en uppstigning till de saligas rike. Det tar vi fasta på i det här numret och om lärdomen från 1300-talet är att komedin rymmer både fasa och fröjder i samma liv, ja då är Dante fortfarande aktuell.

Nedstigning i mörker eller inte: här på Poros redaktion lunkar det mesta på som vanligt. Likt Dante är vi vilse men likväl på väg. Vi har under föregående månader samlat oss och är nu, i krisens epicentrum, redo att släppa texter om det himmelska och helvetiska. De är resultatet av många månaders hårt slit där våra skribenter tålmodigt stått ut med våra synpunkter och arbetat vidare trots att världen är osäker. Tack till våra skribenter, det är de som utgör Poros hjärta.

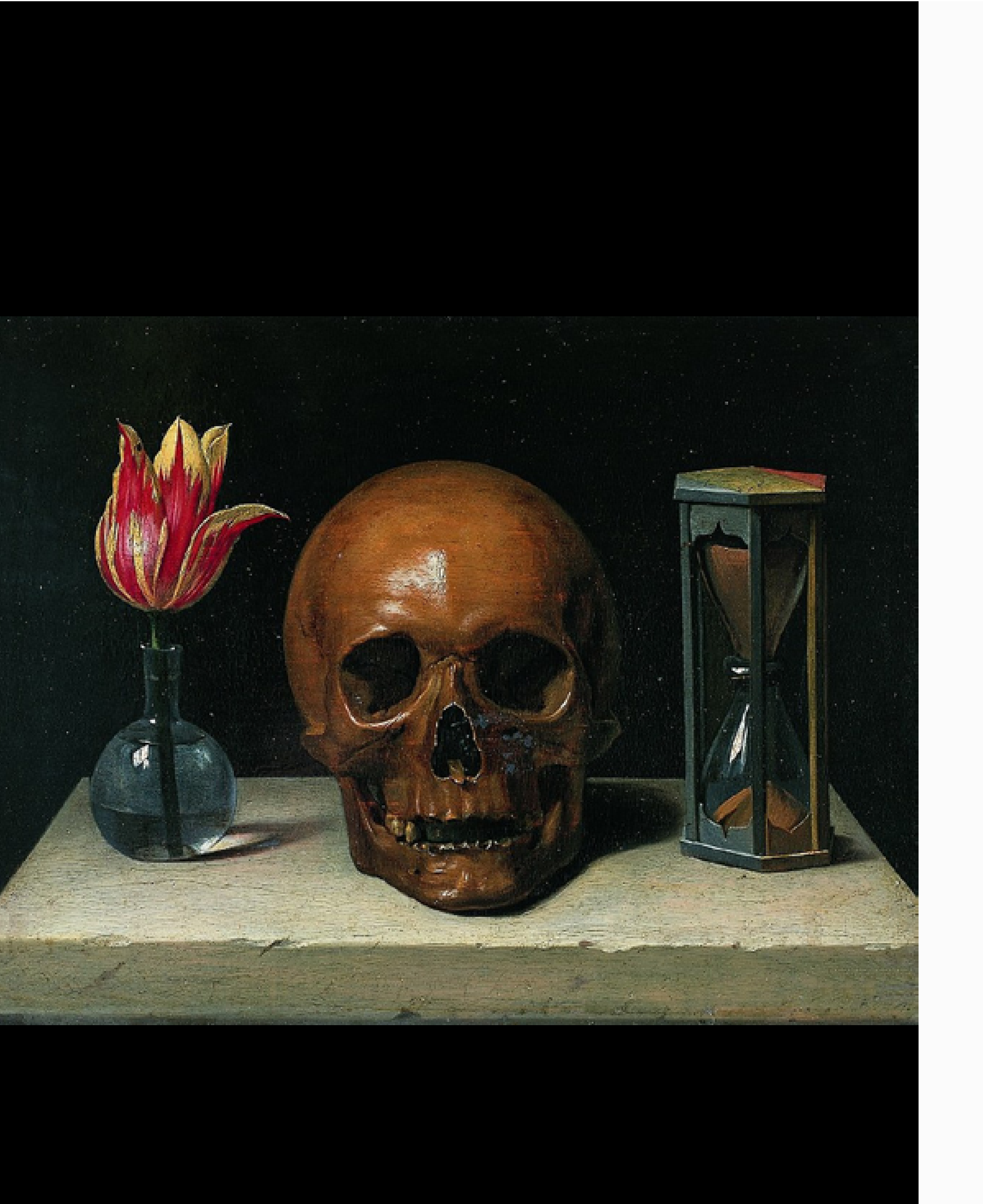
Numrets redaktörer

MATHIAS ALEXANDERSSON (F. 1985)
Bor i Malmö. Har en masterexamen i sociologi. Redaktör för Poros. Frilansare. www.mathiasalexandersson.com

SIMON BERGIL WESTERBERG (F. 1985)
Bor i Lund. Kulturutövare som ägnar sig åt fria studie inom historia och humaniora, jobbar som tidningsbud. Redaktör för Poros.

ERIK JANSSON BOSTRÖM (F. 1985)
Doktor i teoretisk filosofi vid Uppsala universitet. Inriktning mot samhällsvetenskapernas vetenskapsfilosofi. Brinner för att förstå sin samtid. Redaktör för Poros.

JONATAN OLOFSGÅRD (F. 1983)
Arkivarie och skribent med intresse för berättande och idéhistoria. Gästredaktör.

Härlig är jorden

VINCENT FLINK AMBLE-NAESS

Jag kan inte minnas hur det hände, men en dag – jag är kanske sju år gammal – vet jag att jag ska dö.

Kanske är det någon av klasskamraterna som har sagt det till mig, eller också är det något jag sett på tv. En dag när pappa och jag stampar av oss snöslasket i hallen är det i varje fall allt jag tänker på. Vi sätter oss mittemot varandra i köket. Han tömmer fickorna över bordet, och pustar ut. ”Pappa” frågar jag ”vad händer när man dör?”. Han ser förvånat på mig. Inte hade han väntat sig detta så här efter arbetsdagens slut, men nu när pojken ändå frågar blir han väl tvungen att svara. ”Ja” säger han ”det blir bara svart kan man säga. Allt tar slut”. Jag hummar till svar. Ifrån rummet intill hörs ett

harklande och hostande. Dörren slås upp, och ut kommer min farbror med listig min. ”Inte konstigt att det blir svart” säger han, och slår sig ner bredvid pappa ”de gräver ner en i jorden, och så blir man uppäten av maskar”. Han skrattar och böjer sig fram för att nypa mig i näsan. Det där med maskarna var ganska onödigt, tycker pappa. Vad finns det för mening med att skrämma upp pojken sådär? Men visst, när det nu ändå var sagt så må det väl vara hänt. Han suckar och nickar förstående, först mot sin bror och sedan mot mig. ”Visst händer det att kroppen äts upp av maskar” säger han ”om man inte bränner upp den först vill säga, så att bara askan blir kvar”. Jag hummar instämmande, och tänker att när mamma får reda på det här blir hon nog arg. Men det behöver hon inte vara. Pappas avslöjande skrämmer mig inte eftersom jag är övertygad om att han har fel. Som barn tror jag nämligen på paradiset.

Jag sjunger i barnkören i Adolf Fredriks kyrka. Under repetitionerna blickar jag upp mot kupolen och föreställer mig att det målade taket är ett djup jag står böjd över. Det har ofta slagit mig hur dubbeltydigheten i ordet *svindel* är

nödvändig för att begripa vilken känsla som avses, och som barn är det denna dubbla känsla som drabbar mig: en blandning av yrsel och bedrägeri. Fastän jag står säker kvar på marken känner jag med en överväldigande intensitet hur jag faller uppåt mot det målade taket, där molnen skingras och änglarna strömmar ner för att beundra människosonen med det upplysta ansiktet. Vi sjunger sånger om frälsningen, den gudomliga kärleken och det eviga livet, koncept som ännu är obegripliga för mig. *Härlig är jorden* är min favoritpsalm. Körledaren lånar mig ett kassettband och en spelare att öva till hemma. Det är flera år innan jag genom internet får fri tillgång till musik, och jag handskas med apparaten som vore den av glas.

Efter samtalet med pappa går jag in på mitt rum, och sätter mig på sängen med spelaren framför mig. Jag trycker på knappen, ackompanjemanget spelas upp, och jag sjunger. *Härlig är jorden, härlig är Guds himmel, skön är själarnas pilgrimssång.* Under tonernas inflytande har något av kyrkorummet tagit sig in i lägenheten. Jag sluter ögonen, och luften tycks mig svalare, som om väggarna vore av sten.

Genom de fagra riken på jorden gå vi till paradis med sång. Inom mig fördjupas övertygelsen: ord som sjungs till sådan musik måste vara sanna.

När jag kommer hem till mamma dagen därpå ställer jag samma fråga till henne. ”Vad händer när man dör?”. ”Man kommer till himmelen” svarar hon ”till paradiset”. Jag drar en lättnadens suck och fortsätter, lika övertygad om att mina grubblerier snart är ur världen som om jag bett mamma redogöra för priset på ett paket mjölk, ”vad händer i paradiset?”. ”Man träffar sina vänner” svarar hon ”alla man saknar”. Svaret gör mig besviken. Mamma vet nog inte så mycket om paradiset, tänker jag, och så där säger hon bara för att jag ska sluta fråga. Mina vänner är ju i skolan om dagarna, så hur de skulle kunna vara i paradiset samtidigt kan jag inte begripa.

Ett knappt år tidigare hade jag för första gången insett att det över huvud taget var möjligt att lära sig något mina föräldrar inte kände till, och sedan dess var jag besatt av att överglänsa dem i meningslös kunskap. Jag läste böcker på skolbiblioteket, och reciterade ur minnet när jag kom hem, med hela den outhärdliga arrogansen hos en sju år gammal besserwisser. Att ta reda på sanningen om paradiset blir nu det enda jag kan tänka på, och besvikelsen över mammas svar slår genast över i upprymdhet. Allting måste läggas åt sidan till dess frågan är besvarad, och till sängs i mitt rum får jag ingen ro. För mitt inre öga ser jag alla mina förebilder engageras i sökandet: klassföreståndaren med den blommiga klänningen; bibliotekarien som bryter på franska och kallar mig *mon fils;* körledaren vid flygeln som spelar så det ekar i stengolvet. Då jag ser fram emot arbetet är det nästan som om det redan vore uträttat. I fantasin känner mina föräldrars stolthet över mig inte längre några gränser, och jag föreställer mig hur de berättar för alla de möter om mina framgångar. Att jag än så länge inte åstadkommit något är i slutändan en ren formalitet, det enda som står mellan mig och upptäckten är ju en natts sömn. När jag vaknar nästa morgon, tänker jag, är det bara att sätta min plan i verket så är det hela snart avklarat. Men så blir det inte. Den entusiasm som flammat upp på ett ögonblick och tagit hela mitt väsen i besittning är nämligen alltför kortlivad. När jag vaknar nästa morgon är allting glömt.

***

Många år senare står jag på en brygga i skärgården. Det är sista kvällen på konfirmationslägret och man har dukat upp till fest vid vattnet. När jag går fram för att sätta mig vid bordet ser jag att konfirmationsprästens namn står skrivet på namnskylten på platsen bredvid min. Han är yngre än vad man tänker sig att en präst brukar vara, knappt fyrtio, och ger intryck av att ha ett avslappnat förhållande till kristendomens mer kontroversiella sidor. Kanske beror det på den motvind han står i – samtliga konfirmander är nämligen övertygade ateister. Man kan tycka att vi borde skämmas över att frivilligt konfirmera en tro vi betraktar som löjlig, men det gör vi inte. Tvärtom är de flesta av oss rentav stolta över sin cynism. När en kille i min sovsal ser att jag ligger i sängen och studerar inför morgondagen blir han full i skratt. ”Vem fan bryr sig om bibeln” säger han ”man är ju ändå bara här för presenterna”. Jag skrattar, kommentaren är ju faktiskt briljant. Allt jag önskar är att jag själv hade kunnat formulera mig med samma lättvindiga elegans. Det är förstås

presenterna det handlar om, tänker jag, hur kunde jag vara så dum?

Mot slutet av lägret repeterar vi inför ceremonin som ska äga rum i Oscarskyrkan en vecka senare. Vi går i procession och övar oss i psalmsång. Redan tidigt får jag tillfälle att lägga ifrån mig sånghäftet eftersom jag till min förvåning inser att jag kan texten utantill. *Härlig är jorden* står det skrivet i fetstil på det vita pappret. Jag stämmer in i sången, och skärgårdshimmelen ovanför förvandlas; jag står under kupolen, och ser upp mot det målade taket. Samma förundran fyller mig som den jag kände som barn. Jag minns min pappa och min farbror, och hur de berättade för mig om dödens svärta; jag minns min mamma, och hennes ord om vännerna och himmelriket. Och fastän jag inte längre tror på paradiset överväldigas jag än en gång av samma fråga. Vad händer när man dör?

När jag slår mig ner till middagen ekar frågan i huvudet. Jag minns att jag flera gånger blir påkommen med att inte lyssna då någon talar till mig. Efter en stund tar jag mod till mig och frågar prästen vad han egentligen tror händer efter

döden. Det har han inte sagt något om i sin undervisning, påpekar jag. Han ler och berättar om en god vän han har, som tror att paradiset är ungefär som Stockholms skärgård. ”Man sitter förmodligen vid vattnet” säger han ”och i paradiset har de säkert toast Skagen också”. Prästen lyfter sin räkmacka från tallriken och tar en tugga. ”Tror du verkligen på det där?” frågar jag. ”Javisst” svarar han, och ler sardoniskt ”varför inte?”. Ironin i hans tonfall träffar mig som en blick av Medusa. Jag inser att jag missbedömt situationen, och känner att middagen först nu har visat sig för mig såsom den verkligen är – som ett enkelt tidsfördriv jag nu har förstört med min barnsliga nyfikenhet.

***

Snart glömmer jag mitt samtal med prästen, och det är inte förrän många år senare, under förberedelserna inför ett seminarium om *Den gudomliga komedin*, som det dyker upp igen i mitt medvetande. Kanske kan det förklara något av det hätska temperament som griper mig under diskussionen.

”Det här är ju bara slöseri med tid” minns jag att jag utbrister, några ögonblick efter att alla slagit sig ned kring bordet, ”Om man hade lärt sig något av att läsa klassiker hade det ju räckt med att sammanfatta dem, så kunde varje generation få slippa återvända till samma gamla dammiga böcker”. ”Men det är väl hela poängen?” invänder en av kursarna försiktigt. Jag skrattar, böjer mig fram över bordet och svarar självsäkert att då står man ju bara och stampar på stället: ”Borde man inte ägna sig åt något där man kan göra framsteg?”. Han gestikulerar uppgivet, lutar sig tillbaka i stolen och suckar. Kanske frågar han sig vad jag egentligen gör där om jag nu tycker så illa om att läsa, seminariet är faktiskt frivilligt. Faktum är att det är mig själv jag vill övertyga. I detta skede av mitt liv försöker jag nämligen intala mig att konstupplevelser är meningslösa och borde undvikas.

Som barn hade jag låtit mig hänföras av skönheten i psalmsången, och tagit den till bevis på att paradiset existerar. På den skönhet jag möter i Dantes verk reagerar jag nu lika starkt, men på motsatt sätt, i upproriskt förnekande. Eftersom jag är övertygad om att det inte kan finnas något

sådant som det paradis Dante skildrar tänker jag mig att också skönheten i framställningen måste vara ett slags illusion. När det blir dags att skriva uppsats vill jag avslöja Dante, och bevisa för omvärlden vad hans dikt *egentligen* handlar om.

I uppsatsen riktar jag en serie anklagelser mot komedin. Dante skriver bara för att framhäva sig själv, för att förnedra sina fiender genom att placera dem i helvetet, och för att ställa sig in hos makten genom att sjunga dess lov. Jag skriver texten nedsjunken i soffan i en enrumslägenhet jag hyr i andra hand, och jag minns att jag betraktar de stunder jag ägnar åt arbetet som min egentliga tillvaro. Vad jag då inte visste, men som jag i efterhand ser alldeles tydligt, var att min hängivenhet berodde på att det var mig själv jag skrev om. Då jag bortförklarade skönheten i Dantes verk försökte jag nämligen bortförklara också de tankar på döden jag hade som liten.

Jag inser idag att det jag som barn skrämdes allra mest av var tanken på att en varelse förmögen till så storartade känslor som de jag upplevde under körrepetitionerna kunde vara dömd att gå under. Jag vägrade acceptera det, och trodde

därför på paradiset. Som student bemötte jag problemet på motsatt sätt: genom att intala mig att det som gick under i själva verket inte var särskilt värdefullt. Liksom schackspelaren som av misstag förlorar sin dam, och genast intalar sig att det hela skedde enligt plan, var det som om min förlorade tro på det eviga livet fick mig att vilja insistera på att tillvaron egentligen inte innehöll särskilt mycket att förlora. Alla tecken på motsatsen – skönheten, kärleken, de sällsynta ögonblicken av upplysning – ville jag bortförklara genom att reducera dem till kugghjul i ett meningslöst maskineri. På så vis kunde min tro och min förnekelse komma att tjäna ett och samma syfte: att skyla över den tragedi som döden i slutändan innebär. Så här långt senare frågar jag mig vilken av mina villfarelser som egentligen var värst.

I tjugo år har jag sökt svar på den fråga jag ställde mig som barn. Jag är ömsom mamma, ömsom pappa, ömsom präst och nihilist; men finner mig ändå – decennier senare – i samma tillstånd som då jag sju år gammal plötsligt vet att jag ska dö. Tanken slocknar, kroppen multnar – men sedan?

↺ ÅTER TILL INNEHÅLL

Om författaren

VINCENT FLINK AMBLE-NAESS

Studerar medicin och filosofi vid Uppsala universitet.

Ju längre tiden går

MOA FRÖDING

Det är sju år sedan nu. Alltid kommer jag att leva med en saknad, vissa dagar mer än andra. Jag var ett barn när jag förlorade en närstående; när min egen pappa gick bort. Sådant händer hela tiden, för fler människor än jag kan räkna. Jag är bara en i mängden men den insikten gör ingen skillnad för mig när jag hamnar i en sådan här period: när jag saknar mer än någonting annat. Vardagssysslorna går på automatik när minnena spelas upp bakom mina ögonlock. När jag öppnar posten vid köksbordet ser jag med mitt sju-åriga jags ögon hur pappa med sin mörka kalufs står och lagar lasagne vid spisen. När jag tar ut mjölkpaketet ur

kylskåpet minns jag hur han ofta kunde ta lite extra mjölk i sin urdruckna kaffekopp och hur äckligt tolvåriga jag tyckte att det verkade med en bismak av kaffe. När jag kör förbi en skylt som talar om att jag har väjningsplikt kommer jag ihåg hur jag som liten frågade vad den uppochnervända triangeln var för något och att han förklarade så pedagogiskt att jag fortfarande kom ihåg det när jag skrev teoriprov för körkortet.

Jag vet inte längre vilka minnen jag har förskönat och vilka som är oförändrade. Är ett minne någonsin helt ärligt eller helt sant? Kan det vid någon tidpunkt likställas med sanning?

Jag har svårt att tro att mina minnen av pappa och min barndom inte är påverkade av ett visst mått av romantisering. Det har gått så lång tid nu att det är svårt att skilja mellan minne och önskan. Kanske är det så för alla? Och kanske finns det

något fint i det: att benägenheten att bara minnas de bra bitarna blir större ju längre tiden går.

Bråk och tjat sållas lätt bort av tidens gång, men hur fungerar det när det handlar om att mista en av de man älskar mest? Hur ska jag någonsin kunna få veta hur sanningsenliga mina minnen är när det är min döda pappa som sitter på svaren? Kommer jag någonsin kunna acceptera att jag aldrig kommer få ett svar på detta? Det kan jag nog inte.

Något som jag varit tvungen att acceptera är att min pappa fick för lite tid här på jorden. Att vi inte hann med allt det som jag såhär i efterhand önskat. Även här finns säkert ett drag av romantiserande. Om min far varit i livet så hade jag antagligen inte gått en sväng på stan med honom så som jag ibland dagdrömmer om. Vi hade såklart inte varit sams hela tiden. Jag hade troligtvis blivit irriterad på honom för att… ja, vad hade jag blivit irriterad på? Det är svårt att minnas

vad jag störde mig på hos min pappa. Det är så länge sedan jag gjorde det nu. Däremot hade jag fortfarande kunnat äta hans fantastiska kanelbullar, fått lära mig att backa med släp och skrattat när han nynnade jobbiga melodier medan han plockade in i diskmaskinen. Att jag ska leva hela mitt liv utan att få ta del av något av det där igen är så fruktansvärt smärtsamt. Ingenting gör så ont som tanken på att jag kommer uppleva allt härligt, besvärligt och förfärligt som hör livet till utan att kunna dela det med honom. Jag kommer aldrig ha möjlighet att be honom om råd igen. Aldrig mer få ett tillfälle att rabbla upp hur min dag har varit i en sådan hastighet att jag inte kommer ihåg att andas förrän jag är klar. Han kommer aldrig kunna säga åt mig att jag pratat så mycket att det ringer i öronen igen. Inte en enda gång till kan vi bjuda ut farmor på fredagslunch och prata om ingenting. För sedan min pappa dog pratar hon mest bara om döden.

Varje gång jag hälsar på har hon rensat. ”Jag vill att du tar det här nu, innan jag dör.” Döden är alltid närvarande i samtalen

med henne. Hon funderar mycket på den trots att hon mött den så många gånger. Föräldrarna, syskonen, mannen och ett eget barn. När jag förlorade min förälder förlorade hon samtidigt sin yngsta son. Kommer man någonsin över något sådant? Jag tror inte att det går. Det kan fortfarande göra lika ont i hjärtat om jag tänker tillbaka på de stunder när min familj fikade hos farmor och min pappa retade henne. Ingen kan sätta dit farmor sådär hjärtligt busigt som min pappa kunde. Istället tror jag på acceptans och att lära sig leva med sorgen. Men om jag, som var 15 år när han gick bort, kan hamna i ett läge där saknaden fullständigt tar över – hur är det då inte för henne? Hon som kan se sin son från att han var nyfödd, vidare till tonåring och sedan till gift småbarnspappa? För även om det är samma person som vi förlorat så delar vi inte samma upplevelse. Givetvis var min pappa något helt annat för mig än vad hennes son var för henne. Kanske att hennes långa livserfarenhet gör att hennes käftsmällar av saknad och sorg blir lättare att hantera. Kanske att min saknad blir så fruktansvärt enorm för att jag har så lång tid kvar att leva medan hon redan har hunnit levt parallellt

med döden i så många år. Eller så är det tvärtom för att hon förlorade ett barn? Ingen ska någonsin behöva förlora ett barn. För trots att min pappa dog alldeles för tidigt så tror jag att det är ganska vanligt att utgå ifrån att ens föräldrar kommer dö innan en själv. Det är en tanke som vi tidigt lär oss att hantera och leva med. Men jag tror inte att någon förälder ens vill föreställa och förbereda sig för sitt barns död utifall det skulle hända. För det ska inte hända. Det är inte en tanke som en förälder borde behöva lära sig att hantera.

Farmors funderingar blir lättare av att vi ofta pratar om min pappa. För mig är det likadant. Jag blir bara glad när det finns någon utomstående som vågar fråga om honom eller när vi i min familj umgås och gör något som vi kan tillägga ett ”ja, det här skulle pappa också ha gillat” till. Jag tror på att de som gått bort måste få leva vidare genom oss som fortfarande lever. Vad är det annars för idé att sakna en person som man aldrig kommer träffa igen? Jag ser det som min skyldighet att prata om och inkludera min döda förälder i

mitt vardagsliv. Inte som en uppoffring eller ett krav utan av den enkla anledningen att han fortfarande är min pappa. Den ena hälften av mig är fortfarande från hans sida. Jag har fortfarande samma hårkvalitet som honom och jag kan fortfarande alltför många låtar av Black Sabbath utantill. Mina framtänder blir mer lika hans för var dag som går trots att jag haft tandställning i flera år. Hans gener är också mina gener. Jag kan känna mig söndagssjuk innan jag ska till jobbet på måndag morgon – han var precis likadan. Det är bara på grund utav min far som jag ibland ställer om i diskmaskinen trots att det inte är något fel på hur det stod innan: för han lärde mig att det skulle vara på ett speciellt sätt. Ingenting av det här har förändrats i mig bara för att han har gått bort. Kan jag verkligen låta bli att nämna honom eller prata om honom då?

Jag tänker också att det blir ett sätt att försöka bevara minnena levande. Ett försök att inte överanalysera vad som är sant eller falskt utan snarare låta det bubblande minnet komma

fram och låta det vara så. Numera går de flesta dagar lätt just för att jag för varje år som gått har vågat prata och dela med mig av helt ointressanta saker om min pappa. För jag har insett att det viktiga inte är att berätta att han hatade grönsaker. Vikten ligger i att få göra honom delaktig i mitt nuvarande liv, även om det är på ett helt annat sätt än tidigare.

Sedan sju år tillbaka kan jag inte berätta vem jag är utan att nämna döden. Att ha en död förälder kan skapa dålig stämning på en första dejt, tårar en helt vanlig torsdagskväll eller ett oönskat samtal för en bekant på en förfest. Sedan sju år tillbaka är jag alltid den som drar ner stämningen eller gör andra människor obekväma bara genom att svara på frågan om vad mina föräldrar jobbar med. Jag kan inte väja för att döden blev en stor del av mitt liv och jag tror inte att det är negativt för andra att bli påmind om att den finns. Inte bara som en diskussion kring vilket sätt som vore bäst att dö på. För det är nämligen en vanlig diskussion som jag hör under både jobblunchen och på förfesten. Många verkar föredra

att dö "i sömnen" eller att "få det snabbt överstökat". Varje gång jag hör det vill jag bara skrika högt och säga att det inte är någon diskussion värd att ha! När allt kommer omkring så har vi ingenting att säga till om. Ingenting. Och när diskussionen fortgår till vilket det värsta sättet att dö på skulle vara, då vill jag helst bara resa mig upp och gå. Jag tänker att vi inte har tid att diskutera detta eftersom vi paradoxalt nog kan dö när som helst! Men istället för att rusa ut så har jag suttit kvar och lärt mig förstå att dessa diskussioner är ett andningshål för människors egna rädslor för döden. Det här med att dö är en stor rädsla hos många. Kanske blir det lättare att hantera sin rädsla när en gemensam ventil för den kan uppstå? Kanske att dessa oändliga samtal kring döden speglar ett behov som inte hittar någon annan plats? Kanske är det ett sätt för att förbereda sig? Diskussionerna kan vara ett praktiskt tillvägagångssätt för att samla kraft och mod för att möta sin egen bortgång. Men vad ska jag bidra med i dessa samtal? Jag är inte rädd för att dö. Det kan omöjligt vara lika smärtsamt som det är att leva vidare. För det är precis det jag har behövt göra och jag är långt ifrån ensam om

det. Så varför är inte diskussionerna om att leva med både glädje och stor sorg lika aktuella som de om olika sätt att dö på är? Jag tror det är för att jag som förlorat en närstående vet att jag klarar av det. Att jag tvingats klara av det. Jag säger inte att det gör perioderna av saknad lättare. Inte ett uns. Men det har fått mig att uppskatta livet mer.

Mitt andningshål kring döden skulle behöva se annorlunda ut. Jag tror att vi som förlorat en förälder skulle må bra av en gemensam ventil. En som är lika normaliserad som dialogen kring hur man ska dö. För tänk om jag kunde slippa bli påmind om den brännande delen kring att jag inte har två föräldrar som arbetar. Tänk om jag kunde gå till en förfest och hitta någon annan som också ifrågasätter hur mycket av sina minnen som fortfarande är sanna. Som också vet hur det är att se gamla minnesbilder spelas upp igen och igen bakom ögonlocken. Som på samma sätt skulle förstå rädslan för att glömma någonting. Eller värst av allt: glömma för mycket. En sådan förfest skulle jag behöva få gå på. Döden

är så fruktansvärt central i mitt liv men på ett helt annat sätt än i de flesta andras. Tänk vad fint om jag kunde få dela den smärtan med någon annan som upplevt något liknande. Att få hitta en gemensam ventil där samtalet blev något som underlättade den stora saknaden istället för att, som på förfesten, jobbet eller dejten, övertydligt skylta med att jag är den enda i rummet som förlorat en förälder. För tro mig – det är jag väl medveten om ändå.

Med den insikten har jag gått vidare och lärt mig att hitta en ny tillvaro med mina minnen. Det kommer alltid finnas en stor saknad inom mig. Varje gång jag utvecklas, lär mig nya saker eller upplever en stor vinst i mitt liv så gör det som mest ont i hjärtat. För aldrig har jag varit lyckligare än när jag tog körkort eller när jag viftade med gymnasieexamen i handen – men det var en person som saknades att få dela det med.

Numera går de allra flesta dagar lätt. Några få är mödosamma. I sjok kommer den vansinniga saknaden. Så är livet. Så blev mitt liv.

Om författaren

MOA FRÖDING (F. 1997)

Studerar musikvetenskap på Örebro universitet och brinner som starkast för hur musik påverkar individ och samhälle. Drömmer om ett självförsörjande liv på landet där skapandet får stå i fokus.

Att leva efter Hous klocka

DAVID WEISS

En genomsnittsbild i tiotalets mainstreamfilm varar ungefär i tre sekunder. Därtill används musik flitigt för att sätta stämningen. Under ytan ligger en berättar-struktur som följer tankegången att tiden ses som en fien-de: allting i bild ska föra handlingen framåt. Med full fart mot någonting konkret och engagerande. Du matas stän-digt med mer innehåll och det finns inget utrymme för kontemplation.

Det senaste decenniets filmer gör mig stressad eftersom de inte ger mig någon tid att andas. Filmernas envisa vilja

att underhålla och engagera gör att jag förlorar känslan av sammanhang. I direkt kontrast till de senaste årens kassasuccéer står Hou Hsiao-hsiens filmer. Han fyller sina filmer med scener som stillsamt iakttar mänskligt liv. Det är inte uppenbart vad en given scen illustrerar och han bjuder in åskådaren att själv utforska och bli medskapare av filmens mening. Det leder till en annan filmupplevelse som kräver en mer öppen, reflexiv åskådare och det öppnar upp olika möjligheter att tolka filmerna.

Hou föddes 1947 i Guangdongprovinsen i Kina, men familjen emigrerade tidigt till Taiwan. Han debuterade 1980 med *Cute Girl* och blev under det följande decenniet en central figur i den kritikerrosade taiwanesiska nya vågen, tillsammans med namn som Edward Yang och några år senare Tsai Ming-liang.

Hou är inte på något sätt ensam om att göra långsam film där både publik och filmskapare delar på ansvaret som medskapare av filmens mening. Moderna regissörer som Abbas Kiarostami, Apichatpong Weerasethakul eller tidigare nämnda Tsai Ming-liang är andra exempel. Det finns

emellertid något som är unikt för just Hou, nämligen den närmast interaktiva upplevelse jag haft med vissa av hans filmer. Rytmen och tempot i hur kameran rör på sig, när klippen kommer, hur skådespelarna rör på sig, det får min puls att sjunka och någon form av samstämmighet mellan filmens form och min sinnesstämning att uppstå. En nyfikenhet växer i mig: vad är det är han gör som skapar denna samstämmighet?

*

Flowers of Shanghai från 1998 är ett kostymdrama som utspelar sig inom väggarna på lyxbordeller, så kallade *flower houses*. Filmen är utformad så att varje scen rymmer en enda lång tagning, ofta tre till fem minuter lång, där den rörliga kameran obesvärat glider fram i rummet och observerar händelseförloppet och miljöerna. Det lyckas på något sätt vara både lågmält realistiskt och graciöst på samma gång.

I ett dunkelt rum, endast upplyst av ett fåtal lyktor, sitter Master Wang framåtlutad. Hans hållning är ett brott mot

inrättningens sociala kontrakt: han befinner sig i ett *flower house* och där förväntas man vara avslappnad. En opiumpipa är sällan utom en armlängds avstånd. Wangs spända kropp är ett resultat av att konkubinen Crimson låtit bryta tystnaden med sina hjärtskärande snyftningar. Hon anser sig förorättad utav Wang, som ännu inte betalat av hennes skulder, trots den outtalade förväntan om att hans favoritkonkubin förtjänar det. Wang tycks för egen del vilja tömma situationen på dramatik så fort som möjligt för att åter kunna ge sig in i ett töcken av opium; att låta fylla sina lungor med rök i takt med att tid och rum förlorar all relevans.

Scenen ovan är ett exempel på Hous konstnärliga metod. Det finns ett drag av melodramatisk handling som ger mig en bild av hur relationerna i den här världen fungerar.

Det melodramatiska är inte en obetydlig del av scenen. Däremot driver inte det melodramatiska i sig filmen framåt, utan snarare är allt det andra, som den obesvärade kameran registrerar bortom själva handlingen som väger tyngst. Karaktärer rör sig in och ur bild, kameran är inte alltid riktad mot de som talar och det får ta sin tid mellan replikskiftterna.

Hous lugn är obevekligt. Han låter scenen andas och det är som att han rofyllt sjunker in i de temporala förhållandena: 1800-talets mer makliga takt ger en tid att ta in hela rummet. Kamerans graciösa rörelser vaggar in mig i ett tillstånd där min puls går ner, men med bibehållen koncentration. Jag blir dåsig och upplever på samma gång en sällsynt närhet till det som sker i bild.

Genomgående för filmens alla scener är sättet de avslutas på: med att tona till svart, som om det rörde sig om ett par fallande ögonlock. Som att kamerans blick, och i förlängningen även min, är lika försjunken som de ihopsäckade männens. Det delade ögat, mitt och kamerans, som sluts för att åter öppnas i nästa scen.

Förutom att genomgående tona till svart är en central aspekt av Hous konstnärliga metod hur han begränsar åskådarens perspektiv. Man ser bara vad som sker framför karaktärernas ögon. Gary Xu, professor på University of Illinois, menar att det begränsade berättarperspektivet pekar mot att Hou “does not feel compelled to provide us with a total knowledge of the momentous events that occur within

his film's narrative parameters."

Berättarperspektivet är strängt taget subjektivt och jordnära – förbundet med tid och rum. Det är en hel värld som ryms utanför den inramade blickens begränsningar. Andras röster kan höras från rummen intill och bikaraktärer rör sig fritt in och ur bild. En rik och detaljerad värld ryms utanför kamerablicken. Världen Hou presenterar känns ännu mer påtaglig och verklig just på grund av begränsningarna som åläggs åskådaren. Den historiska återgivningen i filmen handlar inte om helhetsbilden, utan upplevelsen av nuet.

Men perspektivet är mer komplicerat än så. Kameran tycks medvetet avstå från att inta männens point of view. Kameran rör sig för obrytt och fritt för att kunna tillhöra de stillasittande männen. Istället kan man säga att perspektivet tillhör en osynlig gäst som spatserar runt i de olika rummen, uppfylld av en lika stor fascination för inredningen som för det ömkande ansiktsuttrycket hos Tony Leungs Master Wang.

När jag ser Hous film infinner sig känslan av lugn. Jag andas långsammare, som att filmens meditativa sida smittar

av sig på mina kroppsliga rytmer. En omedelbar förbindelse med det som sker i bild uppstår. I kontrast till vissa av tiotalets mest uppmärksammade filmer handlar det till syvende och sist inte om att leva sig in i en viss karaktärs situation eller att se ett svårt dilemma slutligen få sin upplösning. Den handlar snarare om att leva sig in i ett visst sätt att se på världen, en sinnesstämning och ett tempo. Som ett svar på kamerarörelserna känner jag hur bröstkorgen rör sig långsammare upp och ner, hur jag sjunker ner i fåtöljen och försätts i en behaglig dåsighet. Min blick är dimmig och rummets konturer blir suddiga. Något liknande sker med gränsen mellan mig som dels filmens åskådare och dels filmens aktiva medskapare – jag vet knappt var den förra upphör och den senare tar vid. Sittande där med lågt hängande ögonlock känner jag en närhet till männen som utan stress suger på munstycket tillhörande sin drogparafernalia och fyller sina lungor med opiumrök. Närheten handlar mindre om igenkänning och mer om att tillsammans med dem uppleva detta försjunkna tillstånd. Tankspriddheten slutar spreta till höger och vänster. Inlevelsen är total.

Upplevelsen av filmen får mig att tänka på den iranska regissören Abbas Kiarostamis beskrivning:

I really think that I don't mind people sleeping during my films, because I know that some very good films might prepare you for sleeping or falling asleep or snoozing.

Jag somnar inte, men nog har min kropp förberetts för en behaglig lur. Kiarostami pratar om en typ av film med långsam bränntid, som låter sig vecklas ut i maklig takt, och som har en vaggvisas metodik. En typ av film där tiden inte är en hastigt tickande klocka, utan en respit från stress. Jag kan tänka mig att Hou inte heller hade sett det som en förolämpning ifall hans publik är nära att slumra till. Effekten som filmen har på mig, denna sänkta puls, kan vara ett idiosynkratiskt sätt att skapa en viss typ av upplevelse, men det känns lika mycket som ett ställningstagande. Om att sakta ner, låta pulsen sjunka och att inte forcera stunden. Att vara närvarande.

*

Flowers of Shanghai är inte den enda Houfilmen som har gett mig den här känslan av dela karaktärernas upplevelse. I *Flight of the Red Balloon (Le voyage du ballon rouge)* från 2007 är stämningen snarlik, men tillvägagångssättet annorlunda. Långt från de lyxiga bordellerna utspelar sig denna i grådaskiga parismiljöer. Det är en familjeberättelse som i all sin enkelhet nog kan kännas bekant för många, men som är trogen sina impulser, vilka kan förstås distinkta från såväl det rastlösa urbana tempot i staden som det relationellt spänningsfyllda familjehemmet. Tempot är sävligt, inte minst genom långa avstickare där kameran fokuserar på hur den röda ballongen nämnd i filmens titel dansar över Paris.

Istället för att fokusera på de separerade föräldrarna och en frånvarande mamma kretsar filmen kring den kinesiska barnflickan Song. Hennes orubbliga lugn lägger som en mjuk hinna över familjens vardag. Var gång Juliette Binoches stressade Suzanne kommer med sysslor som behöver uträttas svarar Song med ett milt "d'accord". Det tar udden

av dramat och styr filmen i riktning mot en vardagsskildring snarare än dramatisk familjeskildring. Hous drama rör sig flytande mellan scener och teman och håller sig på avstånd från de dramatiska konventioner som återfinns i många konventionella familjeskildringar. De drivande melodramatiska händelserna kommer och går framför Hous sökande kameralins. Känslan är att karaktärerna lever framför kameran och inte enbart finns till för att dra fram reaktioner ur sin publik. Istället delar kamerans blick Songs karaktäristiska egenskaper, nämligen hennes lugn och hennes nyfikenhet. Blicken vandrar lika gärna längs med de överfulla bokhyllorna och det krampaktiga kökets fåtaliga kvadratmeter som tvärs över ansiktena på de runt om. Händelsernas centrum är omintetgjort. Filmen uppehåller sig i hörn och skrymslen. På så sätt fångar han en vardag till bredden fylld av bisatser. Dessa tillägnas samma grad av omtanke som familjekonflikters dynamik i mer konventionella familjeskildringar.

Utöver lågmäldheten som etableras genom långsamma panoreringar utmärks estetiken av ett dokumentärt anslag. När ballongen far över himlabilden tycks kameran vilja fånga

dess nyckfulla rörelser. Ballongen dikterar bildspråket. Närvaron och lekfullheten i detta för tankarna till cinéma vérité, en estetik som syftar till att återge den vardagliga världens uttryck. Skillnaden är att huvudrollen här inte tillfaller en Dylan i solglasögon utan istället en ansiktslös röd ballong. Det är ett konstnärligt val som frigör Hou från de krav som vanligen ställs på filmer när kommer till att berättarmässigt driva handlingen framåt.

Den mest slående skillnaden mellan de två nämnda verken rör berättarperspektivet. Den subjektiva kamerablicken från *Flowers of Shanghai* har i *Flight of the Red Balloon* ersatts av en närmast allvetande dito.

Effekten är ändå lik. Filmernas meningsskapande strövar i håltimmen, med nyfiken blick på vad som sker i periferin. En absolut hängivenhet till realtidens många nyanser och narrativen rör sig in och ut ur Hous meditativa förhållande till den tickande klockan.

*

Det finns ett tystlåtet rebellande i att Hou inte bryr sig om hur tiden rusar iväg. Han skriker inte för full hals om hur melodramatiskt manipulativt det är att konstant stressa fram reaktioner ur sin publik. Motreaktionen gestaltas istället genom mjuka kamerarörelser, mjuk belysning och ett nyfiket kameraöga som lever i realtiden. Det är som en stilla uppmaning att se bortom det uppdiktade narrativet. Meningen är individuell och lika väl som den kan finnas i händelsernas centrum, så kan den gömma sig mellan raderna.

Det finns någonting högtidligt i Hous undersökande blick som slår an hos mig. Ett rum eller en plats som besöks i en Houfilm antar, som en följd av tillståndet som framkallas då åskådaren tillåts stanna kvar och tillsammans med kameran utforska rummet, en sorts personlighet. En omedelbar relation till platsen upprättas då man, för att nämna blott ett exempel, återkommande återvänder till vardagsrummet i *Flight of the Red Balloon* och låter blicken vandra över väggarna som med tiden blivit allt mer bekanta. Jag förstår det

som en värme av ett närmast högtidligt slag. En likartad värme ryms i *Flowers of Shanghai*, men är där knuten till de små detaljerna och känslan dessa lämnar efter sig. Denna upplevelse av vardagen som varande närmast ceremoniell dröjer sig kvar i mig någon timma efter filmens slut. Jag känner ett lugn och en tacksamhet för de små nöjena i att exempelvis noggrant ta in smaken från något jag äter, njuta av långa tankekedjor utan krav på att nå fram till något särskilt. Det belyser värdet i småskalighet och lättnaden i att andas ut. När effekten efter en stund gått ur är jag åter mitt gamla koffeinstinna och tankspridda jag, men under några timmar lever jag efter Hous klocka.

↺ ÅTER TILL INNEHÅLL

Om författaren

DAVID WEISS (F. 1990)
Frilansande filmkritiker som är utbildad filmvetare vid Örebro universitet.

Ur moderskapets mörker

MARIE ÖSTLING

Det är i slutet av september. Mörkret sluter ännu tätt omkring oss när du vaknar, när du väcker mig med ditt vrål. Fönstren är fyllda av svärta.

Det här är de nattliga vandringarnas tid. Jag har gått de fyra stegen mellan altandörren och bokhyllan så många gånger nu att parketten blivit grå och matt. Och takten följer mig allt oftare genom dagen, in i sömnen. Den där takten som är allt jag har att hålla fast vid de gånger jag vill skaka dig till tystnad.

Du är hungrig igen. Du är alltid hungrig. Hörnet i soffan är nedsuttet, fullt av kuddar, kringmurat av böcker, halvt urdruckna tekoppar och skräp. Din mun är girig. Den tror att den vet svaret på dina ögons fråga. Men jag möter den där blicken och ser att dess ordlöshet vill sluka hela världen.

Till slut blir också oändligheten tråkig. Jag måste se bort, se på något annat. Läsa ord som blir ett möte och inte ett fritt fall. Högst upp i högen ligger en bilderbok från distanskursen i barnlitteratur. *Idiot!* Jag ler snett: jag vet. Alla mina tankar har skrumpnat. De ligger strödda över vägen; på avstånd ser de ut som vissna löv. Jag öppnar boken och vänder blad.

*

”Sådär, nu sätter vi oss här på bänken och väntar tills det blir mörkt.” Mamman sätter sig.

”Varför ska jag ta piller?”

”Det blir bäst så, lille August. Jag är så trött.”

I den blå skymningen flyger vita fåglar och snöflingor.

På andra sidan järnvägstunneln finns ett skimrande ljus, helt annorlunda än gatlyktans vardagligt trygga sken. Men min blick fastnar på mamman. Hopkrupen, helt svartklädd är hon bredvid sonen. Hon ser inte ängeln som har landat och hälsar så snällt på August. Hennes ansikte är nedåtvänt, ena handen håller hårt om den andra som måste hon klamra sig fast i sig själv. Jag blundar och ser en annan kvinna, en annan mor i en annan bok, det är Elisabeth Rynells Marta som sitter i sin pojkes blod. Hon gungar med händerna runt sina egna axlar, ”som det enda sättet att behålla sig”. Och ännu en: Toni Morrisons Sethe, som håller sin döda flickas ansikte så att inte huvudet skall ramla av.

Bilderna ligger på varandra, genomlyser varandra.

Det är bilder av mödrar som dödar sina barn.

Det finns ett mörker som öppnar sig här. Ingången till den djupaste avgrunden. Deras skuggade ansikten som avtecknar sig i skarp profil mot upplyst bakgrund, deras blickar som vänder sig inåt och bort… jag känner dem, men hur? En röst där inne som viskar: vi är *du*.

*

Under den här septembernattens sista timmar, när du äntligen ligger tyst och nöjd och ömheten är starkare än ångesten, blir en bilderbok till en nyckel i mina händer. Dessa händer som gungat och bytt blöjor och smekt knipande magar så länge och så ofta att de glömt fingersättningen på tangentbordet, de knackar nu dröjande svarta bokstäver på vitt. Jag tänker att med denna nyckel kan jag låsa upp de förbjudna dörrarna som rest sig i helt andra böcker. De som jag tidigare inte vågat se på för länge av rädsla för vad som döljer sig där inne.

*

Idiot! är Oscar K. och Dorte Karrebæks bilderbok om den utvecklingsstörde August som går genom staden tillsammans med sin mamma. Det är Augusts röst som berättar och vi betraktar världen genom hans ögon. I bilderna ser vi honom växa upp och åldras, men själv befinner han sig i ett evigt nu. Mammans berättelse är mycket tyst, den består

bara av några få ord, en svart kappa, ett par händer, en omfamning. Den blir till i mig, vuxenläsaren. Jag kan läsa boken för ett barn, och barnet kommer aldrig ana att när August i slutet somnar i mammans famn så är det för att hon dödat honom. Den hemligheten är min att bära.

Till Mervas är en roman skriven av Elisabeth Rynell. Den handlar om moderskap, våld och arv. Marta föder en son som är så svårt handikappad att kroppen blir ett fängelse, både för honom själv och för Marta. En son som hon till slut dödar i förtvivlan.

Toni Morrisons *Älskade* är en mångbottnad roman om Amerikas svarta historia. Vi möter där Sethe, en mor som skär halsen av sin dotter för att rädda henne undan slaveriet. Flickan har ännu inget namn, men på hennes gravsten står det enda ordet ”Älskade”.

Tre böcker som utforskar ett omöjligt motiv – farligt, förbjudet. För om man inte kan lita på mamma, vem kan man då lita på?

Vi måste närma oss varsamt, vänta med frågan. Låta bilderna uppfylla oss, lyssna stilla. Lyssna när hon säger nej,

nejnej, nej och nej och nej, eller suckar: ”Hur ska det gå för dig när inte jag är här…” Vad betyder det?

Martas pojke är, liksom August, ett barn utan framtid. Svårt sjuk sedan födseln, ett hjälplöst paket sedan operationen, ett paket med människoblick som inte någonstans når ut i sin kropp. Och så födelsedagstårtan och moderskärleken som han inte kan svälja, som faller i motbjudande halvtuggade klumpar ner på bröstet. Mjölken som hon inte fick ge honom för att det var mer praktiskt med sond. Fjorton år hinner han bli. August är rörligare, gladare, mindre hjälplös, och han får också leva längre. Som en flintskallig tvåmeters treåring lufsar han efter mammans allt djupare krökta kropp. Men de är båda helt och hållet utlämnade, precis som Sethes babyflicka utan namn. Barnen på torget ropar hallå idiot, pojkens kropp stänger honom inne, slavägaren kommer för att utkräva sin rätt. Världen har ingen plats för dem. Ingenstans är de trygga utan modern.

Tryggare kan ingen vara…

Det här är bilder av mödrar som skyddar sina barn mot en värld som vill dem ont.

*

Det finns en myt om moderskapet som förvandlar relationen mellan mor och barn till en helig tvåenighet, och liksom alla myter bär den på en sanning. För visst är det så hon först lär känna sitt barn: som en rörelse inuti den egna kroppen. Ett liv inne i sitt liv, helt och hållet beroende av hennes hjärtas oförtrutna pumpande. Och nog är det så att det bara är hon som senare förstår vad skriken, jollret, ögats glimt betyder – kanhända är det bara hon som söker tolka? Faktumet att modern en tid är allt för sitt barn föder myten om Modern som Allt för Sitt barn. Utan henne är barnet förlorat.

Vi har en myt om döden också. Det är en tröst, en bön vi ber rakt ut i avgrunden i oss själva, om att döden måste få vara en hemkomst. För när världen och livet är så stort och farligt och främmande måste dess slut vara tryggt och varmt och välbekant som en livmoder, för annars är allting för hemskt. I myten om döden är den döda onåbar, förd i säkerhet. Inte är det konstigt att modern vill föra sina barn i säkerhet.

Jag stannar och håller upp dem framför mig: myten om moderskapet, myten om döden. Jag lägger dem över bilderna av mödrarna. De kastar en skugga, diffus men märkligt välbekant. Jag har sett dess form förut. Modern som Allt för Sitt barn. Modern vars Allt är hennes Barn.

Jag kommer att lämna er nu. Jag måste treva mig ner i mitt eget mörker och hämta upp det som jag vet att jag sett en gång. Jag måste hämta upp det i dagsljuset. Jag måste se vad det är.

Så älskade modern barnet att hon gav det sin enda kropp. Oupplösligt förenade, inneslutna i den mörka långa omfamningen som var innan köttet blev ord som skiljde kropp från kropp, i ett mörker där människan sluter sig kring sig själv och blir två.

Det är en så oerhört märklig känsla när du lämnar mitt sköte, så fysisk. Jag kan känna din kropps konturer när den passerar genom mig. Att sedan hålla dig, möta din blick, så helt och hållet främmande, helt och hållet din egen. Jag vet det nu: att föda ett barn är att skiljas från en del av sig själv.

Två gånger skall döden gå genom rummet den här dagen.

Först för dig, när du somnar vid mitt bröst och blir grå och kall och måste väckas tillbaka in i världen med våld. Sedan för mig, när moderkakan inte lossnar och liter efter liter av mitt blod rinner ur mig. Farligt att komma för nära, farligt att vägra släppa taget.

Och ändå måste jag hålla dig, närmare än huden, bära dig genom natten. Tiden blir ett töcken. Du har blivit stor nu, din mun är full av tänder. Du har ätit allt mitt fett. Jag väger femtioen kilo, alla revben syns och när du sitter i min famn skruvar du dig obekvämt. Det kliar i alla mina sovande muskler, de ligger där oanvända, satta på undantag. Du kräver ständig närhet, jag kräver en liten stund av frihet, att åtminstone få gå och skita ifred. Men nej, du vill känna hjärtats trygga metronom och röstens vibrationer, smaken av ljummen mjölk och mörkrött blod och andetagens gungning.

Goda mödrar älskar sina barn, och glömmer sina egna namn. De gråter aldrig i kallt potatismos, och gör de det ser de saltet som en extra krydda. Goda mödrar med mjuka leenden möter barnens blickar. De läser aldrig böcker medan de ammar, och scrollar aldrig facebook. Goda mödrar somnar

nöjt med barnen, medan andra människor spelar spel och skrattar, och aldrig blir de bittra, eller kastar glas i golvet (till fädernas förskräckelse). När goda mödrar presenterar sig pratar de bara om sina barn.

Inte ens när du sover är jag fri. Jag går och lyssnar. Ingenting jag gör kan fånga min uppmärksamhet. Brösten sväller och värker av längtan efter din mun. Hud törstar efter hud. Mitt eget ansikte har blivit mig främmande. Jag kan stå framför spegeln och hitta nya linjer, söka efter förlorade drag. För varje rörelse blir jag mer och mer säker: det finns en fördröjning, mellan den jag är och den jag ser. Och det där ansiktet… är det inte mera likt en mycket välgjord mask?

*

Solen stänger mina ögon

När jag öppnar dom ser jag ansiktet som jag förlorade

Hon är mitt ansikte som ler mot mig

När jag under de första månaderna satt och liksom inpräglade hans ansikte i mig, var det som om jag förstått att jag måste vara vittne till att det funnits, att jag måste känna varje detalj och varje minsta uttryck i det, eftersom jag sedan skulle få leva enbart med minnet av att jag sett det, minnet av att det funnits.

Hon är mitt ansikte som ler mot mig
Jag ville slå sönder något i mig
Hon ler mot mig och det är mitt eget ansikte som ler
Hon talade om trygghet med en vedsåg
Hon visste inte var världen slutade och hon själv började
Det var omätligt
Jag ska ta hand om dig
Jag ska aldrig överge dig mer
Hur ska det gå för dig när inte jag är här…
Du är min
Du är min
Du är min
Jag är så trött.

Hur det är skillnad mellan människa och människa och hur allt ryms i den skillnaden, att den är gränsen som inte får överträdas, att man måste stanna där.

*

Ur moderskapets mörker drar jag den sista bilden ut i ljuset. Det är den dubbla bilden av en kvinna som är rädd för att förlora sig själv.
Barnet vid bröstet livnär sig på hennes liv. Hon uppgår i barnet, snart så är hon borta. Hon lever vidare i barnet, som en skugga, som minnet av en dröm; liksom bilden av barnet lever i henne. Hon är tråden som syr alla revor. Snart är rullen tom. Och barnet går ifrån henne och stjäl hennes ansikte.

Att döda sitt barn är att göra sig fri. Fri från det omöjliga och ofrånkomliga i moderskapets kluvenhet, att den egna kroppen har blivit två, och att den Andra glider allt längre bort, blir allt mera inte-jag. Det är att återkräva sitt ansikte. ”Du själv är det bästa du har”, får Sethe höra, när hon sörjer att barnets ande fördrivits. ”Jag? Jag?” svarar hon, som om hon glömt ordets innebörd.

Inne i berget, bortom sorgen, under den mörka, nedlagda gruvan, finns en hemlig tunnel som Marta måste gå igenom. Det sägs att den leder till en ö som är vacker som en saga.

Ljuset finns också bortom Augusts mörka tunnel; där skall han sitta på Guds högra hand och drömma levande och döda. Handen är hans egen. Mamman följer honom fram till himlastegen, men sedan är han ensam. Och hon är äntligen fri.

Att döda sitt barn är också att rädda det undan livet. När barnet är dött får modern ha det för sig själv, som en bild i ett album, som ett vackert och sällsamt ting sparat i en glasburk. Då kan hon hålla dess ansikte mellan sina händer och säga ja, det är mitt ansikte, och nu kan du aldrig aldrig gå ifrån mig.

*

Det är i slutet av september: stilla, vacker höst. En ny dag har fötts ur fönstersvärtan, och vi går ut. Jag bär dig i sjalen, sveper yllemanteln om oss båda. När vi kommer in bland träden har nattfrosten börjat smälta. Ännu hänger löven gula som guld omkring oss. Du har inte somnat ännu, vidöppen dricker du ljuset. Jag går nära så att du når att röra vid nävern. Och

jag känner att i de här stunderna så vill jag älska dig som jag älskar skogen och himlen och solskenet: ouppblandat, utan att förväxla oss, men i ett släktskap som utplånar alla avstånd. Din blick bevisar att du finns, att du är som jag men utan att vara jag.

Det är där vi måste stanna. Darrande, på gränsen.

Om författaren

MARIE ÖSTLING (F. 1985)
Litteraturstudent och trebarnsmamma bosatt i Umeå. Norrbottning i exil, med en tyst men evig längtan efter hav och horisont.

Havet

ALICIA SKOG

”När jag inte simmar tänker jag på att simma” förklarade författaren Monika Fagerholm en gång. För mig är det precis likadant. Min längtan efter havet är kroppslig. Att bada är nästan som vilket annat fysiskt behov som helst. Hunger, törst, trötthet, hav.

Jag samlar på berättelser om havet som påminner om min egen. I filmen *Det stora blå* från 1988 blir huvudpersonen sjuk av att vara ifrån havet. I låten *Terrible Love* sjunger The Nationals Matt Berninger ”it takes an ocean not to break”. Havet utgör ofta en metafor för allt möjligt: det förgängliga, det oövervinnerliga, det okända. Kanske betyder havet i textraden inte det faktiska havet men jag väljer att tolka det

bokstavligt. För varje gång jag sänker mitt huvud under ytan slås jag av sanningen i Berningers ord: utan det här hade jag nog gått sönder.

Ibland är jag rädd för att låta galen när jag pratar om havet. I *Det stora blå* säger huvudpersonens flickvän att hans sätt att se på havet skrämmer henne. Monika Fagerholm och Martin Johnsson nämner också den filmen i deras essäsamling om havet: ”Vad jag minns är flickan; hans flickvän som satt på stranden och babblade medan han förberedde sig. Babblade och babblade: jag tänkte att undan hennes babbel vill jag också. Till tystnaden, det blå, det skimrande. Dit.” Jag kanske är galen, men jag är åtminstone inte ensam. För i alla berättelser som jag samlat på mig hittar jag något jag känner igen hos mig själv, och ibland när jag simmar möter mina ögon andra ögon precis över ytan, och de säger mig att det finns fler som också alltid tänker på att simma.

I mitt föräldrahem hör jag ljudet av vågorna från mitt sovrum, åtminstone när det blåser. Mina föräldrar uppfostrade mig och mina syskon i sträng strand-etikett på somrarna. Regel nummer ett är att stranden är det enda stället

det går att vara på när det är varmt. Sjöar talar vi inte om, de räknas inte. Regel nummer två är att man stannar hela dagen. Baden är långa och många. Vi håller inte för näsan när vi doppar oss. Det är okej att umgås med badkrukor, men varför skulle man? Risken är att de kommer i vägen för det egna badandet.

Jag minns barndomsvänner som tyckte det var roligare att leka med vattenspridaren hemma i trädgården på sommarloven. Jag har vänner nu som vill ses på lunch inne i stan trots att det är över tjugofem grader varmt. Tur att jag kan skylla på dålig täckning i sanddynerna så att jag inte ens behöver svara på deras sms. Mina bästa vänner är de som också kan bada; de som liksom jag känner sandbottnens räfflade yta som om det vore mammas gata. Vi pratar om vad som händer med oss när vi simmar. Vi säger: någonting läggs tillrätta inom oss.

Man släpper allting och tar sats och bara dyker. Man känner tångruskorna utmed benen, de är bruna och vattnet är klart, ljusare uppåt, och bubblor. Man glider. Man håller andan

och glider och vänder sig och stiger uppåt, låter sig stiga och andas ut. Och sen flyter man. Bara flyter.

Och hela tiden med öppna ögon, sade Sophia.

Naturligtvis. Ingen människa dyker utan att öppna ögonen.

Tove Jansson, hon visste också. Det är kroppens kontakt med vattnet som spelar roll. Det är ljuset under ytan, hur färgerna skiftar. Ögonen måste vara öppna. ”Man släpper allting.” Det är romantiskt. Havet blir magiskt: helande, befriande, renande. Som skogen och landsbygden i den svenska nationalromantiken. Folkdräkt/baddräkt. Naturen har inte bett om allt vi låter den symbolisera. Den har aldrig kallat sig vacker, svensk eller tidlös. Havet vill mig ingenting, varken gott eller ont. Strömmen kan ta tag i mina ben, en våg kan överrumpla och pressa ner mig under ytan. Det salta vattnet smakar illa när jag hostar upp det i en kallsup. Brännmaneterna gör lika ont på mig som på de semestrande stockholmarna, trots att de knappt kan skilja de vanliga öronmaneterna (som också kan vara lite röda!) från de som bränns. Jag vet ju det. Havet vill mig ingenting. Men lika mycket vet jag att havet vill mig allting. Eller i alla fall att det inte spelar någon roll att havets effekter på mig kommer från mig och inte från havet självt.

***

Precis som de berättelser jag hittar om havet i saltfläckade sidor ur diktsamlingar eller romaner och som de låtar jag sorterar i den blå spellistan, är havsbadens historia en viktig del av min samling. Jag fascineras av vilken funktion naturen har haft för människor. Historien om havsbaden är både en inblick i filosofisk naturromantik och i den medicinska vetenskapens för-bakteriologiska teorier och praktiker. För mig är det ytterligare ett sätt att förstå hur jag hamnade där jag är, varför jag, när jag inte simmar, tänker på att simma.

Människor har i alla tider projicerat känslor, rädslor och viljor på sin omgivning. Kusten har långtifrån alltid varit en eftertraktad plats att bo på, och än mindre har baden varit en självklar aktivitet om somrarna. Den halländska kusten, där

jag har lärt mig allt jag vet om att simma, var precis som resten av västkusten länge bland det fulaste man kunde tänka sig. Naturen var karg och improduktiv. Havsbad var inte att tänka på. Inte ens fiskare kunde simma. I allmogesamhället rådde en natursyn präglad av magi och tro på övernaturliga väsen. Havsfruar kunde sabotera fisket om man inte respekterade de oskrivna reglerna mellan människa och natur. På samma sätt kunde naturens väsen vara till hjälp, som belöning för visad respekt. När urbaniseringen tog fart, sättet att bruka naturen förändrades och leden mellan naturens råvaror och den färdiga produkten blev längre och mer komplicerade vittrade det magiska landskapet bort. Samhällets värdesystem kring naturen förändrades och konsumtionslandskapet ersatte produktionslandskapet. Övernaturliga väsen försvann men under 1800-talet växte en naturromantik och naturmystik fram, nu inom den borgerliga kulturen. Detta, som ju också var en sorts magi, förde med sig nya begrepp om vilken natur som ansågs vacker och värdefull. Turister och naturälskare romantiserade en vild, exotisk och storslagen natur, ett icke-produktivt landskap. Berglandskap och fjäll blev

populära, men havet och kustlandskapet sågs också plötsligt som både lockande och vackert. Den nya naturromantiken har förklarats på olika sätt, inte minst ses det som ett resultat av tidens föränderliga samhälle – att längtan efter naturen blev en reaktion mot ett borgerligt och konstlat stadsliv.

Många har beskrivit 1800-talets naturromantik och hur den yttrade sig i konst och litteratur, men det fanns också vetenskapliga övertygelser om naturens betydelse. Det verkar nämligen som att kusten blev vacker ungefär samtidigt som den medicinska vetenskapen började betrakta havet som hälsosamt. Övertygelsen om de salta havsbadens positiva hälsoeffekter spreds från England och över Europa. Kurorter byggdes längs den svenska kusten. Där stationerades så kallade badläkare som ordinerade besökarna olika typer av bad och naturbehandlingar. Baden ansågs kunna bota över 700 olika åkommor, däribland lamhet, reumatism och andningsproblem. Tilltron till havets läkande kraft var enorm. I en populärvetenskaplig skrift från 1858 beskriver Jakob Wallin hur förlamade patienter när de först anlände till badorten behövde bäras ner till vattnet. Efter bara ett fåtal bad kunde

samma personer promenera omkring själva helt obehindrat.

Det var inte för att bli ren som man skulle bada. Den här tidens kroppsuppfattning innebar att kroppen sågs som öppen gentemot sin omgivning: vattnet skulle inte tvätta bort ytligt smuts utan tränga genom huden och påverka kroppens organ. Vattnet och luften påverkade människans hela organism. Baden var en seriös medicinsk angelägenhet och livet på kurorterna följde noga vissa rutiner, samtidigt som det fungerade som en paradisisk tillflyktsort för de alienerade stadsborna. Naturen längs kusten hade under mitten av 1800-talet vunnit status som både estetisk och medicinsk resurs.

Idéhistorikern Karin Johannisson beskrev hur naturen betraktades som helande för den moderna människan. Civilisationen hade splittrat oss, skilt oss från vårt ursprung och vår sanning. Endast tillbaka i naturen kunde splittringen lindras. En vild, orörd, sublim och kraftfull natur efterlängtades, någonting långt ifrån det trygga och ordnade. Stormen, åskan och det piskande havet utgjorde höjden av den sublima upplevelsen.

”Tillbaka till naturen”, tänker jag. Som om vi någonsin lämnat den. Lika mycket: som om vi någonsin varit där. Dikotomin kultur/natur lägger knut på sig själv. Igen: naturen tillskriver inte sig själv olika värden. Längtan efter en orörd natur är nog lika gällande idag, men det är en dröm som per automatik blir omöjlig att uppfylla. Vad vi uppfattar som vilt är ofta tillrättalagt för att inte störa bilden av en orörd natur. Just havet måste ha varit en perfekt yta för att projicera drömmen om det vilda och orörda: det är lätt att tänka på havet som omöjligt att manipulera och som avlägset civilisationens tänkta ordning och kontroll.

I skriften som nämndes ovan redogjorde Jakob Wallin för havets estetiska och medicinska förtjänster. Han beskrev olika badorter, däribland Halländska Varberg. Han rådde de som planerade att besöka orten att göra resan med båt från Göteborg. Från båten kunde man betrakta de vackra och obegränsade rymderna:

> med njutning skola vi svalkas af hafvets friska vindar, och våra lungor känna vällusten af denna luft, som är idel lif och

> hälsa, och som ingenstädes bettås, utan uppå det evigt friska och rörliga hafvet.

Särskild tur kunde man ha om man reste under en storm, menade Wallin. Eventuell sjösjuka skulle bara vara nyttig, men framför allt kunde man då få bevittna det största och sublimaste skådespel naturen hade att erbjuda. Stormens våldsamhet och raseri beskrevs beundrande: de väldiga vågorna som kastade båten hit och dit och vindarna som tjöt likt vilda rovdjur. Wallin menade att man då kunde förnimma en känsla av vikingaliv och pröva sitt mod och sin kärlek till det stora och djärva livet.

I kontakt med den storslagna naturen närmade man sig alltså enligt Wallin ett historiskt förflutet. Både han och badläkaren Alfred Levertin, som för övrigt var stationerad i just Varberg, rekommenderade titt som tätt kurortsgäster att besöka närliggande lantegendomar. I Levertins redogörelse för olika badorter runt om i Sverige var det de längst ifrån en stad som ansågs bäst för hälsan. Marstrand hyllades eftersom det alltid blåste in ren havsluft oavsett vindriktning tack vare

ortens insulära läge. En dikotomi mellan stad och land var oundviklig. Naturen stod för det äkta och friska, staden för något skadligt. Wallin skildrade det borgerliga vardagslivet som konstlat och skilt från människans sanna väsen. Han ställde sig också kritisk till nöjeslivet som många kurorter erbjöd sina besökare i form av dans, spel och baler. En kvälls dansande kunde förta effekten av en hel dags badande, menade han. Dessa nöjen hörde samman med livet i städerna, just det som kurortsgästerna behövde komma undan, och var oförenliga med en *naturlig* och hälsosam livsstil.

> Hvilket dårskap, att föredraga den qvafa luften uti ett balrum för fläktarne från hafvet, och den falska violen eländiga toner för foglarnes sång i lunden! Herrar läkare borde strängt, med hela kraften af vetenskap och erfarenhet, upprätthålla det hälsans evangelium, som hånas i dansens yra hvirflar, men predikas i hvarje våg och hvarje träd i Guds natur.

Wallin ansåg också att vistelsen vid västkustens kurorter stärkte människans moral. Där fick folk möjligheten att

undkomma själlöst pladder och meningslösa tidsfördriv för att komma till rätta med vad människan borde vara: vänlig, god och glad. Badorten blev en chans att undkomma vardagens egennyttiga bestyr och ”upptagenhet av pengar”, för att istället njuta av naturen. Hälsa, ursprung och sanning om människans inre fanns att finna i naturen. Havets vågor bar på en mystisk lösning på frågan om den moderna människans moraliska och friska kärna. Allt skulle ställas tillrätta i naturen.

Vurmen för landsbygden var nostalgi, en fantasi om det förflutna. Fantasin behövde inte vara sann, lika lite som den orörda naturen verkligen behövde vara orörd. Sådana idéer formades och anpassades efter särskilda syften och togs sedan för sanning. Den var dock inte gällande för alla. Det skulle dröja innan arbetarklassen tog sig till stranden i rekreationssyfte. Och för fiskar- och lantbrukarbefolkningen var landskapet något annat än för de badande besökarna. Jag tänker mig att bönderna och kurortsgästerna möttes på stranden: den ena gruppen för att hämta tång att gödsla med och den andra i en ordinerad promenad för att andas in den salta luften. Samma horisont i bakgrunden, men andra blickar.

En grundläggande förutsättning för kurorternas uppkomst var övertygelsen om människans mottaglighet för sin omgivning. Känsligheten för miljöns utseende och kvalitéer motiverade behovet av en tillflyktsort. Samtidigt var den nya natursynen ett resultat av ett snabbt förändrande samhälle. När sättet att bruka naturen förändrades omvärderas också synen på den. Naturen ställdes på ena sidan av civilisationens mur, med människan på den andra. Naturen var inget man var en del av hela tiden, utan ett objekt utanför, något man kunde fly till. Muren upprätthölls av dikotomierna stad/land och natur/kultur, vilka hela tiden underblåstes i kurorternas propaganda. I samma andetag som man hävdade att människan behövde återförenas med naturen, utökades alltså det mentala avståndet till den.

***

Relationen till den omedelbara omgivningen handlar ytterst om människans plats i världen. När det ena omformuleras gör också det andra det. I ett kursmoment på universitetet om klimatförändringar och antropocen ingick det att alla kursdeltagare skulle presentera en positiv framtidsvision. Ett tappert försök till kollektivt lindrad klimatångest. En i klassen utmålade sin utopi som i kort gick ut på att mänskligheten skulle samlas i ett fåtal isolerade jättestäder. Utanför dem skulle naturen få härja vilt och ostört, människor skulle inte ha något där att göra. Muren mellan civilisationen och människan blev hög och ogenomtränglig. En annan i klassen storknade under redogörelsen. I hans vision hade alla samhällsfunktioner decentraliserats. Små lokalsamhällen försåg sig själva: egna jordbruk och egen energiförsörjning. På landsbygden skulle man dessutom bli lyckligare än i stora anonyma städer, menade han. Muren raserades.

De olika framtidsvisionerna implicerar helt olika saker för människan och hennes blick på naturen. Men klart är i alla fall att människans plats i världen omförhandlas och omformuleras i antropocen. Som nämnt tidigare är det ett vanligt argument att människans nya sätt att bruka naturen genererade ett nytt värdesystem kring den: att urbaniseringen födde romantiken. Det säger sig självt att nostalgin bara kan existera om det finns ett hot om att något håller på att försvinna. Är det något liknande som pågår nu? Det är skriande uppenbart för de allra flesta att människans resursförbrukning måste förändras. Vad får det för konsekvenser? Vilken natur blir vacker och nyttig? Vad händer med avstånden? På vilka sätt kommer naturen fortsätta att vara en resurs för oss?

Idag är det väl knappast någon som tror att havsbad botar förlamning, inte ens jag. Men kanske överlevde drömmen om en existentiellt helande natur. Är det inte lätt att klimatångesten frammanar nostalgi? En önskan om att allting går att lösa om vi bara rättar några historiska misstag och återgår till en enklare tid när det rådde harmoni mellan människa och natur. Längtan efter en orörd natur kan växa sig starkare när bevisen för exploateringens negativa effekter allt mer uppenbaras. Det får mig att tänka på ordet hierarthu,

som är kymriska och betyder ungefär ”längtan efter ett hem som inte finns”. Jag tror att naturen, låt det vara skogen eller stranden, ofta utgör detta icke-existerande hem i vår fantasi, precis som den gjorde för Levertin och Wallin när de romantiserade en tillvaro på landsbygden. För naturen så som den framstår i våra fantasier har kanske aldrig funnits, det förflutna förenklas och förvrids tills det formas till en snuttefilt. I den nostalgiska berättelsen om naturen som helande blir naturen mänsklighetens spegel. I vågorna letar vi efter oss själva; en sanning om vårt ursprung och existens. Vi söker helhet, tillhörighet – ett hem. Paradoxalt nog tror jag dock att vi genom naturen lika mycket söker oss bort från oss själva. Att det finns en längtan, inte efter att spegla jaget, utan efter att upplösa jaget om så bara för några ögonblick, kanske bara så länge det går att hålla andan. Karin Boye skrev:

Salt, bittersalt
är havet, och klart och kallt.
På djupet multnar mycket,

men havet renar allt.
Vilt, rovdjursvilt
är bränningens glittrande språng,
men ingen människas tankar
är höga som havets sång.
Starkt, evigt och starkt
är vågornas väldiga tåg,
och stark av det eviga havet
var mjuk förgänglig våg.
Så ge ditt liv åt havet.
Det kräver blod av sin man,
men sist, djupt i det djupa,
får ingen en vila som han.

Här blir havet större än människan: ”ingen människas tankar är höga som havets sång”, och för att havet ska kunna ge oss det vi vill ha måste vi offra en del av oss själva. Är det däri friheten består, i en gränsöverskridning mellan subjekt och objekt? Om subjektet måste ge upp en del av sin subjektivitet för att tillgängliggöra sig objektet blir uppställningen

plötsligt meningslös.

Vad är det då som får oss att fantisera om en tillflyktsort i naturen? Är det verkligen som Wallin menar de ytliga nöjena och den ”borgerliga tillvaron” som alieneras oss i städerna? Det har jag ganska svårt att föreställa mig. Det är nog snarare en rad andra saker: kanske den oupphörliga trafiken, de tillhörande avgaserna, en ständig ström av folk, stress, vardagsliv, arbete och snabba förändringar. Vi låter naturen erbjuda kontrast till allt det där. Där går det att låtsas som att tiden står stilla. Nutida forskning visar hur kontakt med naturen kan ge ökat välbefinnande, minskad depression, stress och ångest, sänkt blodtryck och stärkt immunförsvar. En del förutspår att så kallad skogsterapi kommer bli allt vanligare i framtiden. Olika ljud från naturen har bevisats ge en positiv effekt på människors välbefinnande. Fågelsång och ljudet av vågor sägs kunna minska stress. Ljud från bilar och flyg ökar däremot stress och i förlängningen risken för hjärt- och kärlsjukdomar. Återigen är det naturen som kan göra oss friska och staden något vi behöver komma bort ifrån. Allt vi tillskriver naturen påverkar oss fysiskt. När något står

för rekreation, vila och flykt är det ju knappast konstigt att känslor av stress dämpas på den platsen eller att den förknippas med frihet. Dikotomierna stad/land gör sig fortfarande gällande och påverkar fortfarande vår hälsa.

***

Berättelserna om havet lägger sig på hög framför mig. Till stor del är de också berättelser om sommaren. Sommaren har en särskilt viktig plats i den svenska naturromantiken, men som Westin och Levertins texter visar har det också funnits en dröm bortom det stilla, varma och ljusa sommarhavet. Havet skiftar karaktär nästan från minut till minut men också under årets månader. Vinterhavet möter andra behov hos människan än sommarhavet och magin tar sig olika uttryck. En strand på vintern står kanske mer för ensamhet, eftertanke och utsatthet än högsommarens avslappnade och sociala mötesplats. Men återigen är det inte havet som tillskrivit sig själv något av detta. Vågorna slår lika konstant mot stranden som någonsin och låter sig lugnt fylla de olika

roller vi utkräver. Det är inget i havets essens som förändras på vintern som gör att det frammanar bilden av utsatthet och ensamhet snarare än lekplatsen stranden formas till på sommaren. Det är människans kultur som skapar naturen.

När jag var liten tyckte jag synd om alla sommargäster när de åkte hem i augusti. Deras tid med havet och stranden var så begränsad. De gick miste om så mycket, om de dånande höststormarna, om de tunna isflaken, om de kalla första baden tidigt på våren. Det händer att jag badar på vintern också men det är sällan. Närheten till havet är viktigt ändå. Ljudet (andetagen), färgerna, sanden, lukterna.

Jag minns också en vinter, en enda vinter, eller mer exakt en helg den där vintern, som det gick att åka skridskor på havet och hur jag gjorde det som besatt. Plötsligt tyckte jag, som alltid skolkat från friluftsdagarna till ishallen med skolan, att skridskor var något nästan ädelt. Några år senare upptäckte jag och min syster det fina i att promenera på stranden i vintermörkret Vi hoppade försiktigt över bäckarna utan att riktigt veta var vi satte fötterna, såg in i mörkret efter hundarna vi släppt lösa och hoppades att de var tillräckligt

nära för att höra oss ropa dem tillbaka. Havet var där, mjukt och mörkt, nästan mörkare än vad man kan tro.

Nu för tiden tillbringar jag terminerna i en universitetsstad långt bort från havet, vilket föga förvånande inneburit ett lågintensivt lidande. Plötsligt är jag som en av sommargästerna jag alltid tyckt synd om (och känt mig något överlägsen). Eftersom distansförhållandet till havet som mitt val av studieort innebär är helt frivilligt känns det dock ganska ofint att klaga. Istället försöker jag se det lite som ett experiment, en studie i abstinens som intensifierar sökandet efter fler berättelser.

Havsvattnet tros inte längre tränga in genom huden och påverka kroppens organ, men någon sorts magi skymtas fortfarande i djupet. Vågornas vårdande historia är inte över. Havet är inte frihet eller helhet – men det blir det. Jag när magin, omfamnar den. Kanske mot bättre vetande. Samtidigt tänker jag att dubbelheten måste få finnas. Det är okej att fantisera, åtminstone så länge man vet att det är en fantasi.

Jag åkte till Varberg i jakt på material till min samling och gick förbi kallbadhuset. Det var längesedan den sista

badläkaren var stationerad där. Nu badar vi i havet på helt andra sätt. Friare, enklare. Vi brer ut oss på stränderna varje sommar. Vi simmar, kanske planlöst, kanske i ett hemligt outgrundligt mönster, och jag skulle vilja ordinera bad. Inte för att jag tror på alternativmedicin eller på att naturen döljer hemligheter om en allmänmänsklig sanning, utan för att jag tror att klimatångest och människans alienation inför sin samtid förtjänar att tas på allvar. Det finns tröst och kanske lindring i havet, men den romantiska sagan om naturens helande är alldeles för enkel och otillräcklig. Som frilansande badläkare skulle jag vilja säga: dyk med ögonen öppna.

På piren i hamnen precis intill det gamla kallbadhuset har någon skrivit med stora gula bokstäver: ”Nu är havet färdigt. Stort, plaskigt och blått.” Jag gillar den barnsliga meningen. Den antyder att havet är något som skapats, vilket ju är exakt vad jag argumenterat för. Däremot tror jag inte att havet är färdigt. Människans plats på jorden, bland vågorna, är ständigt under förhandling. Blicken mot den stigande horisonten ser vad den behöver. Varje badare bär med sig något de låter falla ner mot djupen och havet förändras framför våra ögon: det blir natur, helhet, magi, frihet, lindring, tidlöshet. I en värld under drastiska och avgörande förändringar närmar vi oss naturen på de sätt vi kan. Vi kanske simmar, vi kanske tänker på att simma.

Källförteckning

Alfred Levertin (red.), *Svenska brunnar och bad: en vägvisare* (Stockholm, 1892).

Andrea Lundgren, ”Att visa skogen för barnet är att visa henne döden”, *Dagens nyheter*, 21 maj 2015. https://www.dn.se/arkiv/kultur/att-visa-skogen-for-barnet-ar-att-visa-henne-doden/

Anneli Drakman, *När kroppen slöt sig och blev fast: varför åderlåtning, miasmateori och klimatmedicin övergavs vid 1800-talets mitt*, (Uppsala, 2018).

Hans Arbman, ”Ny forskning: Fågelkvitter kan dämpa vår stress” *Dagens nyheter*, 12 september 2018. https://www.dn.se/insidan/ny-forskning-fagelsang-kan-dampa-var-stress/

Ingela Bendt, ”Skogsterapi på vårdcentral”. *Dagens nyheter*, 20 maj 2018. https://www.dn.se/insidan/skogsterapi-pa-vardcentral/

Johan Wallin, *Beskrivning öfver badorterna å Sveriges vestra kust* (Göteborg, 1858)

Karin Boye, ”Havet”, ur *Härdarna* (Stockholm, 1927).

Karin Johannisson, ”Det sköna i det vilda: en aspekt på naturen som mänsklig resurs”, i *Paradiset och vildmarken*, Tore Frängsmyr (red.) (Stockholm 1984) .

Monika Fagerholm i *Babel*, 4 april 2012. SVT.

Monika Fagerholm och Martin Johnson, *Havet: Fyra lyriska essäer* (Stockholm, 2012)

Orvar Löfgren och Jonas Frykman, *Den kultiverade människan* (1979, Lund)

Tove Jansson, *Sommarboken*, andra upplagan (Helsingfors, 1972).

Om författaren

ALICIA SKOG (F. 1997)
Studerar Liberal Arts-programmet på Uppsala universitet.

Att klä en galax

KATARINA EMGÅRD

Min första tonårsförälskelse var i designern Trisha Biggar som klädde en galax i sina kostymer i *Star Wars: Episod I–III* från åren kring millennieskiftet. Hennes kreationer var vilda, tidsöverskridande och färgglada, perfekt samstämda med karaktärernas känslotillstånd. De svarade sömlöst mot min fantasi om vad det innebar att vara en designer omgiven av puffiga sidentyger, gnistrande pärlor och bombastiska huvudbonader. Men intresset för modets hantverk föregick emellertid detta; det var ett arv från min mormor – sexbarnsmamman som sydde likadana klänningar åt alla sina döttrar. Pfiffikus, toiler, att tråckla och 0,7 centimeter sömsmån var länge min vardag. Världen av färger

och textilier växte ständigt från tio års ålder, då jag sydde min första matchande röd-vit prickiga outfit, till min första anställning på en nationell klädkedja. Under den tiden hann jag drömma om att flyga och sy vingar i bubbelplast, att skrämma slag på min mönsterkonstruktionslärare med mina alltför komplicerade kreationer, sticka mig på nålar i benen och fingrarna samt att svettas under mangaperuken på catwalken till en av John Williams musikkompositioner. Men samtidigt som fantasin alstrade futuristiska fållar började skam växa i mig. För mode var på samma gång något fult och smutsigt. Ett intresse som förgiftar planeten och förhäxar människors sinnen. En produkt av konsumtionssamhället, ett begär för världsfrånvända wannabe it-girls – en dagslända utan artistisk kanon. Jag fann mig hemsökt av hobbyfilosofiska påbud om att mode kan avfärdas som ytligt därför att det reducerar en människa till det hon har på sig.

En annan invändning rör modeindustrins påverkan på miljön. Modebolagen som varje år bränner flera ton plagg, dränerar utvecklingsländernas vattenförsörjning och påtvingar sömmerskor slavliknande arbetsförhållanden.

Samtliga av mina vänner som jobbar på andra sidan produktionsledet lider därför naturligt av klimatångest. Men var det bara industrins baksida som fick mig att överge mina drömmar om att genom kläder skapa nya universum?Kanske grundade sig skammen egentligen i modets låga status. I den klassiska kampen mellan fin- och fulkultur.

Modevetenskap blev ett universitetetsämne först 2006 och var den första i sitt slag att betrakta mode som ett kulturellt och socialt fenomen. Ludvig den fjortonde (historiens modefader) lär ha sagt att ”Kläderna är historiens spegel”. En intensivkurs i dräkthistoria skulle också enkelt kunna visa på paralleller mellan stuartkragarnas och Louis Vuitton-väskornas statushöjare. Likväl bekräftar större delen av samhället ständigt bilden av mode som ett ytligt nöje till stora delar ämnat kvinnor utan ”riktiga” intressen – en slit- och slängvara. Utanför modeindustrins plattformar är ämnet knappt ett tillräckligt intressant samtidsfenomen för att analyseras och kritiseras. Modet platsar inte ens vid sidan om recensionen av senaste *Star Wars*-spinoffen på nöjessidorna.

Generellt tenderar mode att degraderas till två kategorier:

hantverksavdelningen (Allers stickmönster på Bamsetröjor till barnbarnen) och till personligheter av astronomiska mått så som Kim Kardashian. I mina kretsar var det dock först när ett ex påpekade för mig att det är mycket coolare om en tjej vet namnet på samtliga Jedi masters än skillnaden mellan Alexander och Vera Wang, som det slog mig att mode antagligen också förknippas med något fult för att det är ”brudigt”. Något en annan kille bekräftade några år senare då han erkände att det var mer intressant om en tilltänkt partner spelade *GTA* än samlade på vintageskor (eller så bekräftade det bara att jag behövde dejta andra killar). Först nu inser jag dock att skammen över mitt intresse följt mig sedan barnsben. Tidigt förstod jag att det var mer attraktivt att vara upptagen av comics, soft air guns, kampsport och *Star Wars*, än att försöka återskapa Björks ikoniska svanklänning.

Av samma anledning försökte jag marknadsföra min första egna kollektion med en webcomic. Vad jag inte förstod då var att jag var relativt ensam om att vara intresserad av att korsa superhjältar och gradienttonad chiffong. Men trots att vi lever i en epok då delar av populärkulturens status

klättrar allt högre är modevärlden fortfarande isolerad från övriga finkulturetablissemanget och reduceras oftast till en skvallerfråga på röda mattan ”Vem bär du?”. Och medan min brors *Star Wars*-samling fortsätter öka i värde skeppas mormorsmors spetsar vidare från Amerika till vinden till Myrornas second handbutik på Södergatan.

Finns det ett samband mellan att klädskapande historiskt sett varit ett traditionellt kvinnogöra (modeindustrin har i Sverige ca 54 000 anställda varav 73% är kvinnor) och att kulturformen fram till denna dag betraktas som ett uttryck för ytlig konsumtionskultur? Åren spenderade framför overlocken till trots kan jag fortfarande namnet på fler Marvelkaraktärer än designers. Länge trodde jag att skammen till stor del kunde kokas ner till en genusfråga, tills jag trillade över den här raden i Jordan B. Petersons *12 rules for life:*

> Naked means unprotected and unarmed in the jungle of nature and man. This is why Adam and Eve became ashamed, immediately after their eyes were opened.

Kanske måste jag se bortom plaggen för att förstå vad skammen bottnar i. Handlar det egentligen om att vara naken? Att kläder inte bara är en form för konstnärligt uttryck utan också en överlevnadsfråga? Åtminstone för oss som inte bor i perfekt tempererade länder (det räcker med att vara förpassad till ett äldre hus för att uppskatta ullens magi). Till skillnad från andra djur har vi ingen rygg som skyddar våra ömtåliga reproduktiva organ. Huden är känslig och i ständig direktkontakt med miljön vi befinner oss i. Kläderna vi bär blir således en ständig påminnelse om kroppens fundamentala skörhet. Vår biologi. Och mode blir den rustning vi trät på oss i hopp om beskydd – något som passar dåligt ihop med att leva i en värld på randen till kollaps och i ett samhälle som eftersträvar ett fritt svävande intellekt separerat från köttet.

Blade Runner 2049 blev kritiserad för sin slentrianmässiga design, men enligt Renée April var kostymerna ett anti-mode-statement som kommenterade frågan om överlevnad. Att erkänna ett behov innebär också att medge en utsatthet. En form av självinvalidisering som sedan industrialiseringens

tidevarv försiggår på alla områden där vi gör oss maktlösa och försvarslösa genom att frivilligt lägga över ansvaret för våra grundläggande behov på institutioner som vi inte kontrollerar. Symboliskt väl sammantaget i årets magtröjor-trend med storföretagens loggor på. Vi är utlämnade åt masstillverkningen för att få tillgång till rätt varor; den sköra tråd som vår praktiska överlevnad hänge på. Idag kan gissningsvis få tillverka sina egna textiler och sy egna kläder än jämfört med hur många som överlever på egenodlad mat. Mode blir då ytterligare en påminnelse om vår utsatthet i ett samhälle som blivit så komplicerat att vi snart inte klarar av att göra någonting själva. En växande dualism då syftet med ett individualistiskt samhälle samtidigt är att alla (åtminstone till synes) ska klara sig själv. Därav blir det också på gränsen till pinsamt att tvingas erkänna att det finns vissa saker vi inte klarar oss utan, men också att vi inte är fria i den bemärkelse vi tror.

Trots sekulariseringen kan arvet från kristendomen skådas i vårt samhälles etiska och moraliska ideal, där synen på den nakna kroppen tar avstamp i arvsynden. Vi shamar våra

barn till att klä på sig vid en viss ålder, när det egentligen är närmast irrationellt att bära kläder om vi inte måste. Men eftersom nakenhet kodas som skamligt blir också kläder ett maktinstrument. Ett perfekt medel att utnyttja för hierarkisk och social positionering och därigenom också ett artistiskt uttryck som ingen slipper undan. Ett maktinstrument som vi i ett industrialiserat samhälle dessutom inte direkt kan rå över själva då vi måste förlita oss på att klädkedjorna förser oss med en trendig outfit att täcka oss med. Dölja skammen. Plagget bär således redan vid inköpet på en tung historia. På fläckar som inte går bort.

Mode är ett av de konstnärliga uttryck vi bär närmst inpå huden, likväl är det fortfarande ett relativt outforskat område. Trots att kläder gjort beständiga avtryck i mänskliga kulturer genom alla tider. Professor Winnifred Menninghaus menar i sin artikel ”Caprices of Fashion in Culture and Biology” att naken hud rentav spelat en viktig roll för det Darwinistiska urvalet. Och med det får också modefotografen Bill Cunninghams citat en större innebörd.

Fashion is the armor to survive every day life.

Cunningham syftar emellertid inte bara på kläder som används för att överleva under vädermässigt mindre optimala förhållanden utan också på modets potens som socialt vapen och då inte minst vad gäller dess förmåga att ta kål på tristess. Hade kläder bara handlat om praktisk överlevnad kunde samtliga plagg vara transparenta. Skammen och samhällelig positioneringen är således drivande faktorer bakom modets framväxt och utveckling.

Likväl vet jag flera bekanta som skulle hävda att de inte bryr sig om mode. Mode för dem är enkom synonymt med att intressera sig för kommande säsongs kjollängder och 50 nyanser av rosa. Det skulle betyda att den handling de utför varje morgon, då de väljer plagg att ta på sig för dagen, är slumpmässig och betydelselös. Som om mode inte vore en kommunikationsform. Ett språk att använda för att belysa sin grupptillhörighet, men också sin individualitet. Ett sätta att inordna sig i samhället, ett kulturellt medel för att röra sig mellan olika klasser, ett sätt att kamouflera sig vid behov,

att påverka humöret, att uttrycka andra konstarter via – som musikstil, en sätt att manifestera sin politiska hemvist och religionstillhörighet. Som om valet av klädesplagg inte tog avstamp i en komplex bakgrundshistoria av uppväxtförhållanden, ekonomiska förutsättningar och idéer om ens egen självbild.

Jag föreställer mig ändå att många av oss minns klasskompisarna iförda byxor som satt uppe i armhålan (partiledarjeansen), hen med strumpor i sandalerna (långt innan hipsters vurmade för Birkenstocks), och nörd-T-shirtsen med hals hög nog att strypa dess bärare till döds. Jag minns i alla fall de svart-vit-randiga overkneesen som gjorde att jag högstadiet ut kallades för zebran, missförståndet som ledde till att jag bar en havsblå långklänning på en helt vanlig efterjobbet-öl och den svarta jeanskjolen på arbetsintervjun som visade sig ha en handfull bananfläckar från min dotters mellanmål.

Genom mode kommunicerar vi massor om oss själva – det är kanske ett av våra enklaste symbolspråk. Är inte att nedvärdera mode till att vara enkom en ytlig företeelse att

förenkla ett fenomen med en nästan 50 000-årig historia (det är så gammal den äldsta synålen sägs vara)? Det räcker att blicka ett par generationer bakåt för att se till dess banbrytande potential, till byxor för kvinnor, gravidkläder, den första viktorianska tonårstjejen som visade sina anklar på en debutantbal, Lady Gagas köttklänning eller vår egen Sara Danius rosa nobel-cape. Men ”fashion statements” förblir likväl något starkast förknippat med *Teen Vogue Magazine*.

Ett av de främsta skälen till att det inte skrivs lika mycket om mode som om andra kulturformer, menar Dion Matisson (i *The Fashion Studies Journal*) beror på att man inte kan referera till större namn i historien. Man bortser då från exempelvis Christian Dior, Yves Saint Laurent, Coco Chanel och syftar till att de inte finns några som sysslat med de ”riktiga” konstarterna eller folk från de filosofiska och antropologiska fakulteterna som yttrat sig om mode. Därför kan forskare och skribenter inte heller använda sig av det journalistiska greppet att citera någon med socialt etablerad hög status för att höja ett lågstatus fenomen. Det finns ingen med en redan historisk tyngd som kan tvätta bort ytlig-stämpeln. Därför

kan mode enkelt fortsätta ses som en källa till lust. Som Marquezes tes lyder:

> Fashion does not have to have a point, and the fact that it is shallow and delights in surfaces, is perfect for its contribution to modern subjectivity.

En konsekvens av att mode som konstnärligt uttryck inte behandlas med samma respekt i kulturdebatten som andra rådande konstformer är att det kan avfärdas som en lustfylld lek. Vuxna människors intresse för mode kan ses som en förlängning av barnets utforskande av utklädningslådan på vinden. Trots att vi vet att vad vi bär påverkar oss och andras perception av vår persona, är det fortfarande oklart i vilken utsträckning.

Oavsett om min skam och modets låga status grundar sig på rädslan inför den egna kroppen, på att det är/varit ett kvinnogöra, på klimatångest eller för att det tycks för lekfullt för att att tas på allvar, kommer åtminstone jag kunna sy mig en spetspansar av mormorsmors gamla spetsar när apokalypsen anländer.

Rättfärdigt kritiseras modet som ett ekologiskt, socialt och kulturellt problematiskt fenomen. Men det finns en potential hos modet som kultur- och kommunikationsform som ingen annan mänsklig företeelse besitter. Kärleken till mode har gett mig en unik inblick i mänskligt beteende

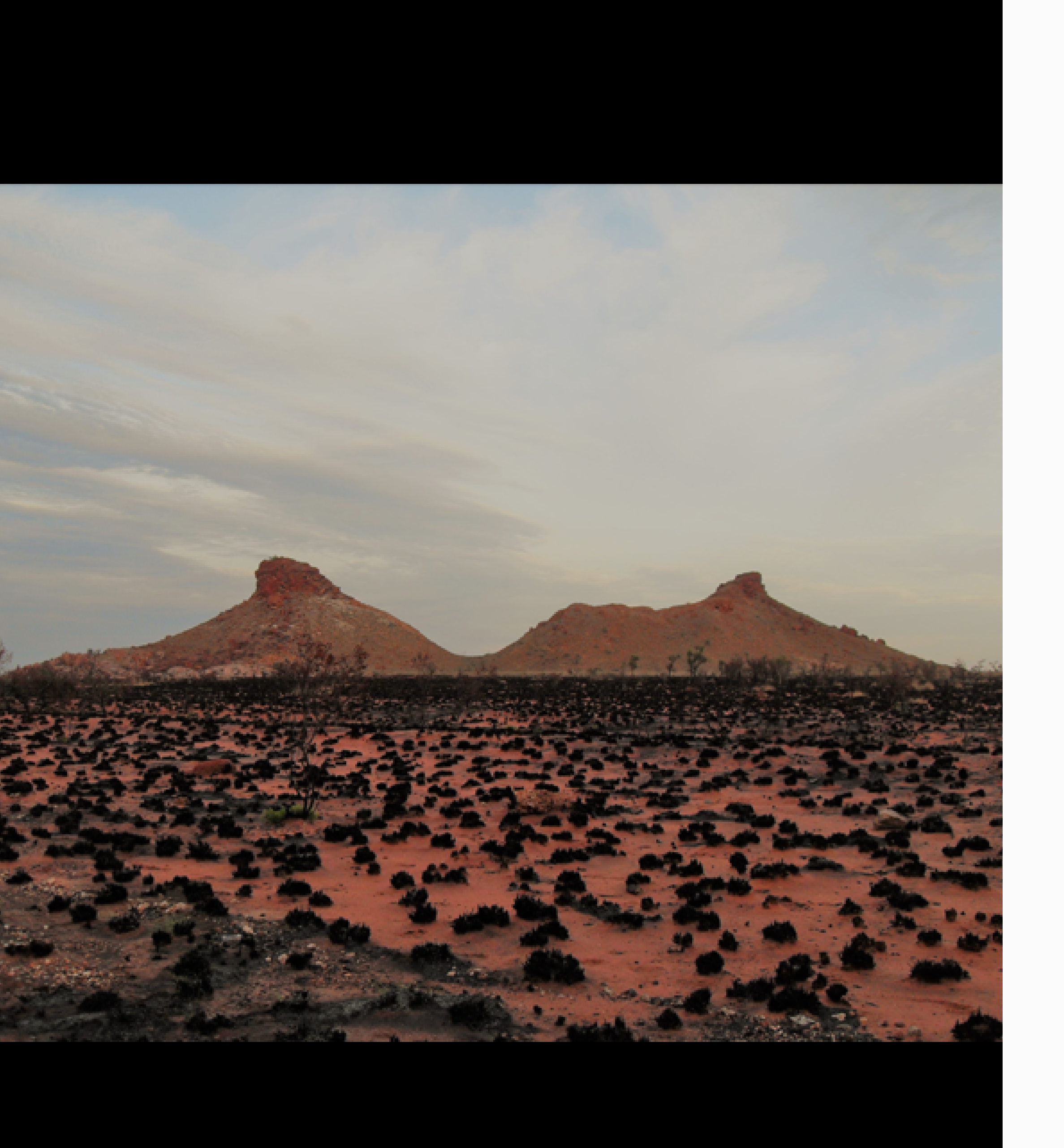
Och jag önskar att nästa fyraåring som drömmer om att klä en galax i sina kreationer inser modets slagkraftiga potential. Som att den där batikfärgade scrunchien kanske bara är ytterligare ett sätt att visa på att vi talar samma språk.

↺ ÅTER TILL INNEHÅLL

Om författaren

KATARINA EMGÅRD (F. 1983)

Kulturskribent och fantastikförfattare. Har gått påbyggnadsåret vid Skurups skrivarlinje. Arbetar just nu med en bok om graviditetens kulturhistoria för medel ur Helge Ax:son Johnsons stiftelse.

Pendeln mellan himmel och helvete

TORBJÖRN WESTERLUND

Mount Isa, mitt ute i öknen i Queensland, Australien, det var där jag lärde känna australiensiska aboriginer närmare för första gången. Det var sökandet efter äventyret och det exotiska som hade tagit mig till Australien. Att jag hamnade där i Mount Isa för att arbeta bland aboriginer via en kristen hjälporganisation var mest en slump. Aboriginerna behövde hjälp, det var väldigt uppenbart. I skuggorna under träden i den aboriginska stadsdelen satt eller låg vuxna som var mer eller mindre påverkade av alkohol eller droger, vuxna som gärna ville berätta om olika platser i

närheten där släktingar tagit livet av sig, och där deras andar därför nu spökade. Och vart man än gick, klungor av dåligt klädda och snoriga barn, med grupper av hundar i släptåg. Och överallt också sopor, sopor som hundarna rev i.

Jag kände både stor kärlek och stort medlidande med dessa människor. De aboriginer jag träffade var trevliga och gästvänliga när de var nyktra. Jag blev väldigt ledsen över att där på plats i Australien upptäcka att väldigt mycket var på väg att försvinna för dem så som livsstil, språk och traditioner. Detta var en anledning till att jag senare återvände till Australien i egenskap av lingvist. Jag ville försöka göra något för dem genom att lära mig och beskriva ett döende aboriginspråk. Hur hade det kunnat bli så att aboriginerna hamnat i denna situation? Många svenskar på besök i Australien har säkert funderat på hur det kommer sig att de aboriginer man ser (och hör) i regel är alkoholiserade och utslagna. För inte så länge sedan fanns det idylliska vid sidan av det helvetiska i aboriginernas tillvaro. Men hur kommer det sig egentligen att den moderna aboriginska tillvaron, från 1970-talet och framåt, för de flesta har varit ett rent helvete? Om det

vill jag berätta här, om hur en tillvaro som pendlade mellan himmel och helvete fastnade i ena ytterläget för Australiens ursprungsbefolkning.

Under lång tid har de bleka och de mörka varit ”de andra” för varandra. Så har det varit ända sedan européer etablerade sig i Australien. Språk, livsstil och världsbild har varit alltför olika för att de två grupperna ska ha kunnat identifiera sig med varandra. Och aboriginerna var fram till slutet av 1960-talet faktiskt inte officiellt erkända som människor i australiensisk lag. De var så annorlunda att de klassificerades som en del av faunan (som djur, alltså). Faktum är att även om ”apartheid” är ett sydafrikanskt uttryck, så uppfanns apartheid-systemet i Australien, och exporterades senare till Sydafrika. Aboriginerna hade i apartheid-Australien inte rätt att gå i skolan, och inte heller att besöka städer och större samhällen. Och ”blandbarn” (barn med en aboriginsk och en icke-aboriginsk förälder) skulle tas från sin förälder/föräldrar (vanligen från sin aboriginska mor) och uppfostras på barnhem till att bli produktiva medborgare i det vita Australien. Sådan var lagen ända fram till 1975. Detta senare är

och var ett stort trauma för många, däribland en aboriginsk vän till mig, Sandy, som efter många års sökande kunde återförenas med en halvsyster som förts till barnhem som liten.

Från andra världskriget och framåt växte dock sakta en vilja fram i det vita Australien att bättra sig, att så att säga göra om och göra rätt. År 1969 blev aboriginerna därför inte bara erkända som människor, de fick också bli medborgare i sitt eget land. Fram till dess hade de flesta levt på landsbygden, där de i praktiken var livegna på boskapsstationer. Dessa stationer upptog vanligen hela eller delar av aboriginstammars territorier (med "stam" avses här en grupp som talar, eller åtminstone traditionellt talat, ett visst språk). Aboriginerna var under denna tid förstås missnöjda med mycket: att de inte hade rätt till samma lön som de vita som också jobbade på boskapsstationerna, att de inte hade rätt till semester, och att de inte hade rätt att besöka sjukhus (vilka alla låg i städer och större samhällen). Dessa missförhållanden ledde fram tlill den så kallade Pilbara Walk-Off, en strejk som bröt ut på boskapsstationer i delstaten Western Australia 1945. Strejken organiserades av en viss Donald MacLeod, en vit

australiensisk kommunist som var en av de första som på allvar försökte förbättra aboriginernas situation.

Det aboriginska missnöjet till trots fanns det ändå mycket i deras tillvaro som var bra. Stammarna bodde nämligen vanligen kvar på hela eller delar av sina ursprungliga landområden. Enligt den aboriginska skapelseberättelsen, som är spridd över hela kontinenten, skapades aboriginerna av Förfäderna under Drömtiden. Förfäderna, som var djur av olika arter, vandrade omkring och skapade landskapet, djuren och växterna, bergen, dalarna och floderna. De skapade olika grupper av människor på olika territorier och lärde dem hur de skulle leva för att vara framgångsrika. Det finns skillnader hos olika stammars mytologiska berättelser, men den grundläggande tematiken i mytologin är sig ändå förvånansvärt lik över hela kontinenten. Det är endast i det nordligaste Australien, där folk hade regelbunden kontakt med indonesiska fiskare, som man kom ihåg att de mänskliga förfäderna faktiskt kommit i båt över vattnet. Det faktum att man ansåg att Förfäderna gett olika stammar särskilda landområden att leva på gjorde att kopplingen mellan människa och mark

var väldigt stark. Inte alls som i Europa – marken tillhörde inte människan utan snarare människan marken. Och så länge som människan kunde vara där hon skulle vara, alltså på stammens mark, då var allt i sin ordning. Därför kunde mycket av det traditionella ceremoniella livet under denna tid också fortsätta som tidigare.

En typ av ritualer som på engelska kallas för ”increase rituals” var dock ett minne blott redan i början av 1900-talet. Increase rituals syftade till att öka antalet individer av olika djurarter. Australiens aboriginer hade totemdjur, som ärvdes på fädernet. Att man hade ett visst djur som totem innebar inte att man inte fick äta det djuret, men däremot att man var skyldig att se till att djurpopulationen ökade i antal, alltså genom de så kallade increase rituals. Dessa minskade dock i betydelse efter att den ekologiska balansen i Australien förändrats i och med européernas introduktion av olika tamdjur, vilket i sin tur ledde till att aboriginerna över tid blev beroende av européerna för att få tag på (tillräckligt mycket) vatten, och så småningom hamnade som livegna på boskapsstationerna. Inte minst kor gör av med väldigt mycket vatten,

och när det blev många kor, får och hästar i en region fanns det inte längre tillräckligt med vatten kvar ute i naturen för aboriginerna. När aboriginerna därför tvingades bli bofasta på boskapsstationerna minskade beroendet av och därmed också intresset för jakt. Då försvann också dessa increase rituals, men andra ritualer har alltså levt kvar.

Periodvis var säkerligen många aboriginer hyfsat lyckliga på boskapsstationerna, eftersom de fick leva på sina traditionella marker och fortsätta med sitt ceremoniella liv. Och detsamma gällde nog också tidigare, i den traditionella tillvaron. Aboriginerna behärskade då sin omgivning till fullo, och visste precis hur de skulle bete sig för att leva gott där. De bedrev krig i betydligt mindre utsträckning än folk i andra delar av världen, detta på grund av att de alltså såg det som att varje stam hade sitt eget territorium givet till dem av Förfäderna. Visst besökte grannstammar regelbundet varandra, men förutom sådana besök levde männen sina liv inom sin stams territorium, och kvinnorna, som ofta giftes bort över stamgränserna, följde så att säga sedan sina män. Många människor levde till hög ålder, för i de aboriginska

släktskapssystemen finns tanken inbyggd att alla skulle ha någon som var ansvarig för att hjälpa dem vid ohälsa eller skröplighet. Det mänskliga livet är dock brutalt, och det verkar som att denna brutalitet får utlopp på något sätt i alla samhällen. I det traditionella aboriginska samhället gällde det först att bli utvald att leva. För om man ser det som att stammen har ett visst territorium att leva på, och att det är där och endast där man ska finna sin föda, ja, då gäller det att man inte blir för många, så att man inte längre kan leva på det man kan samla ihop och jaga just där. Det är känt att aboriginer, precis som de gamla romarna och grekerna, lämnade nyfödda barn att dö. Olika brutala former av abort finns dokumenterade av tidiga upptäcktsresande, och man vet också att en del stammar förändrade den manliga anatomin för att se till att det blev färre barn gjorda. Ett ingrepp som på engelska heter ”subincision” går ut på att man gör ett hål på undersidan snoppen, in till urinröret, så att allt som kommer ut sprutar åt två håll samtidigt. Och mindre sperma in i kvinnan lär ha lett till färre graviditeter.

Säkerligen var livet i allmänhet trevligare för de

aboriginska männen än för kvinnorna. Australiens aboriginer är inte kända för att ha haft många ägodelar, men som fru så ansågs kvinnor vara en mans viktigaste ägodel. Med sin egendom gör man som man vill, eller…? Det var inte ovanligt att aboriginska män ”lånade ut” sin fru över natten i utbyte mot en eller annan tjänst. Detta gällde både när de bodde på boskapsstationer, och tidigare, i den traditionella tillvaron. Aboriginska män kunde också byta fruar med varandra över natten som ett sätt att stärka vänskapsbandet dem emellan.

Hur kommer det sig då att Australiens aboriginer nästan över en natt gick från en tillvaro där det paradisiska och det helvetiska fanns som två olika spår, som existerade sida vid sida, till en som måste beskrivas som ett rent helvete? Och hur kommer det sig att detta skedde när de fick bli medborgare i sitt eget land 1969? Jo, när de erkändes som människor fick de helt plötsligt rätt till lika lön. Många ägare till boskapsstationer ville inte eller hade inte råd att betala deras löner, så de sade helt sonika upp och slängde ut aboriginerna. Dessa hamnade då i städernas förorter, på kortare

eller längre avstånd från sina traditionella stammarker. Eftersom Australien inte har någon allemansrätt fick de då inte ens besöka sina traditionella marker. För många var detta ett stort trauma. Från år 1969 kom aboriginerna i kontakt med alkohol. Alkohol fick bara fått säljas i städer och större samhällen, dit aboriginerna tidigare inte hade haft tillträde. Följderna av detta lever Australien med ännu idag.

I en aboriginsk stadsdel är det både skitigt och ohygieniskt, vilket jag beskrivit ovan. Det kan också vara farligt för en sådan som undertecknad, i alla fall så länge alla där inte har insett att man är europé. För det är bara europeiska blekansikten, som inte har någon del i den australiensiska historien, som är välkomna. Australiensiska dito riskerar att åka på stryk.

Några år in på detta årtusende började Australien på ett ”gör om och gör rätt” på andra varvet. Man gav aboriginer rätt att vistas på stammens traditionella marker, förutsatt att de kunde visa ungefär var stammen traditionellt hållit till. Det är ett steg i rätt riktning, men hur ska man kunna göra 50 års alkoholmissbruk om intet? Och hur ska de starka

fördomarna som på båda sidor finns om ”de andra” kunna brytas? Dessa frågor har för närvarande inget svar. (En annan viktig fråga är när aboriginska kvinnor ska få möjligheten att forma sina liv efter egen vilja. Den rätten har gifta aboriginska kvinnor nämligen fortfarande inte.)

Jag älskar att socialisera i aboriginska områden, i alla fall när alkohol inte är inblandat, och har också blivit adopterad av den stam vars språk jag studerat. (Det är standard, att utomstående som har regelbunden kontakt med en stam förr eller senare blir adopterade, och därmed infogade i släktskapssystemet, så att stammens medlemmar ska veta hur de ska, eller åtminstone kan, förhålla sig till dessa personer.) Trots detta är jag väldigt glad att jag under mina besök i Australien har sluppit bo i aboriginska områden. Hur trevliga aboriginer än kan vara är det alltid skönt att ta sig tillbaka över den osynliga gränsen när man är klar med språkinspelning och -inlärning för dagen, tillbaka till de vitas, välordnade Australien igen. Det är nämligen definitivt så som aborigin-gruppen Yothu Yindi formulerade det i sin hitlåt *Treaty* från början av 1990-talet:

Now two rivers run their course, separated for so long…

Australien har länge varit som två floder, som ett land där två helt olika kulturer och livsstilar existerat sida vid sida. Och folk på de två sidorna har också helt olika förutsättningar. Kommer de två floderna någonsin att kunna bli en, vilket Yothu Yindi uttryckte förhoppning om i sin sång? Och kommer det paradisiska någonsin att komma tillbaka till Australiens aboriginer? Det ser inte lovande ut för tillfället, men den som lever lär väl få se, som det ju heter i talessättet.

ÅTER TILL INNEHÅLL

Om författaren

TORBJÖRN WESTERLUND
Är filosofie doktor i lingvistik och adopterad av ngarla-stammen i Western Australia. Han jobbar för närvarande som forskningsrådgivare på Mittuniversitetet.

Det Bästa ur Koranen

TORSTEN REHN

Har du någon gång funderat på vad som faktiskt står i *Koranen*, islams heliga skrift? Miljontals människor i världen följer den liksom allt fler i Sverige, men de flesta svenskar har nog aldrig så mycket som hållit i en *Koran*.

När jag själv började studera *Koranen* var det av allmän nyfikenhet på betydelsefulla källtexter. (Jag har läst såväl *Bibeln* som Karl Marx *Kapitalet* och *USA:s självständighetsförklaring*.) Sådana texter är utgångspunkter för många människors tankar och har påverkat viktiga historiska händelser och utvecklingar, vilket gör dem intressanta, men de är också tveeggade. Det är lätt att förledas till att tro att de

ursprungliga texterna innehåller Sanningen om vad något är, men varje tid tolkar dem på sitt sätt och det bör man vara ödmjuk inför. Ju modernare en källtext är, ju tydligare slutsatser kan man dra från den, men flera hundra år gamla texter bör man vara försiktigare med.

Med en allt större närvaro av Islam i Sverige kom *Koranen* på tur. Men det tog emot i läsningen: det var många upprepningar och det fanns ingen dramaturgisk linje. *Koranen* behövde presenteras enklare och kortare. Så jag valde ut några avsnitt som skulle kunna hjälpa andra intresserade att lättare förstå vad den innehåller. Kanske skulle en troende muslim ha valt andra avsnitt, men jag har gjort mitt bästa för att ge en god bild av budskapet. Läs vidare, så kommer du om några sidor att veta mer om *Koranen* än de flesta omkring dig.

Om jag skulle sammanfatta *Koranen* i en enda mening skulle det vara: Det finns bara en gud, Muhammed är hans profet och den som tror på Gud och lyder profeten kommer på domens dag till paradiset medan den som inte gör det kommer till helvetet.

Men det finns förstås mer, bland annat många berättelser som påminner om berättelserna i *Bibeln*. Vi får läsa om bland andra Adam, Moses, Abraham och Jesus. Vissa av berättelserna är snarlika *Bibelns*, andra annorlunda. *Koranen* innehåller också, liksom *Bibeln*, flera liknelser. De har jag valt att inte gå närmare in på. Istället lyfter jag fram de stycken jag upplever ger en inblick i hur *Koranen* är skriven och helt enkelt ger, den jag tycker, bästa bilden av *Koranen*.

Vissa suror (kapitel) i *Koranen* innehåller omvittnat vacker poesi på arabiska. Den kvaliteten går tyvärr förlorad i översättning och jag antar att vi måste lära oss arabiska för att rätt uppskatta den. Det finns dock transkriptioner med latinska bokstäver där man i alla fall kan förundras över de väl utförda rimmen.

Ordet ”koran” betyder uppläsning och det är Muhammed som läser upp Guds ord.[1] *Koranen* är den enda muslimska text som anses komma direkt från Gud. Den är dock inte den enda vägledande texten för muslimer, utan berättelserna om Muhammeds liv och om vad han ska ha sagt är också viktiga.

Den allra första suran är ett exempel på de många lovprisningar och böner som finns i *Koranen*.

I GUDS, DEN NÅDERIKES, DEN BARMHÄRTIGES NAMN
Lov och pris tillkommer Gud, världarnas Herre,
den Nåderike, den Barmhärtige,
som allsmäktig råder över Domens dag!
Dig tillber vi; Dig anropar vi om hjälp.
Led oss på den raka vägen –
den väg de vandrat som Du har välsignat med Dina gåvor;
inte de som har drabbats av [Din] vrede och inte de som har gått vilse! (1:1–7)

För att läsaren ska förstå vem Gud är beskrivs hans egenskaper på flera ställen. Här är några.

det finns ingen gud utom Gud, och Gud är förvisso den Allsmäktige, den Vise. (3:62)

Gud vet allt, är underrättad om allt. (31:34)

Gud förlåter alla synder; Han är Den som ständigt förlåter, Den som ständigt visar barmhärtighet! (39:53)

Han kommer att straffa dem som gör ont med [det som svarar mot] deras handlingar och belöna dem som gör gott med det högsta goda. (53:31)

Koranen berättar att Gud har skapat världen åt människorna. Han vill oss väl och har skapat en vacker och väl fungerande värld.

Han som har skapat jorden som en viloplats för er och rest himlen som ett valv och låtit vatten strömma från skyn och därmed frambringat frukter för er försörjning. (2:22)

Människorna själva ses dock som syndare.

Om Gud [med en gång] skulle straffa människorna så som

de förtjänar, skulle Han inte lämna en enda levande varelse kvar på [jorden] (35:45)

Paradiset, dit alla rättrogna enligt *Koranen* kommer efter döden, beskrivs konkret och med stor inlevelse. Här tycktes det mig bli tydligt att texterna lämpar sig för högläsning.

Paradiset som lovats dem som fruktar Gud kan liknas vid [en lustgård] där bäckar flyter med vatten som alltid förblir friskt, och floder av mjölk med ofördärvad smak, och floder av det ljuvligaste vin, och floder av renaste honung, och där de skall njuta frukter av alla slag och [dessutom få] sin Herres förlåtelse. (47:15)

Denna Dag skall de vars arvedel är paradiset helt gå upp i sin glädje,
vilande i ljuvlig skugga med sina följeslagare, stödda på divanernas [mjuka kuddar] (36:55–56)

I sin triumf får de gudfruktiga glädjas åt
lummiga parker och [spaljéer av] vindruvor
och följeslagerskor, evigt unga som de själva,
[…]
Där skall de varken höra tomt och meningslöst tal eller lögner. (78:31–35)

De skall betjänas med fat och dryckeskärl av guld, och där skall finnas allt det som själarna längtar efter och som är en fröjd för ögat. Och där skall ni förbli till evig tid. (43:71)

Helvetet, dit de otrogna och de syndiga kommer, beskrivs lika detaljerat. *Koranen* har dessutom en avsevärd övervikt av hot om helvetet jämfört med löften om paradiset och det är fruktansvärda kval som målas upp. En rättrogen muslim har verkligen skäl att frukta Gud.

[den Dag] då de skall bära kragar av järn om halsen och släpas fram i kedjor
[och kastas] i brännhett vatten för att sedan bli bränsle [i helvetets ugnar]. (40:71–72)

På alla som hädar sin Herre, väntar helvetets lidande – ett eländigt mål!
Och när de kastas i detta [helvete] hör de det rossla och ryta, kokande av vrede,
ja, nära att sprängas i stycken av ursinne (67:6–8)

Och helvetet som [ständigt] lurar på [offer]
skall välkomna de trotsiga syndarna.
Där skall de förbli under oöverskådlig tid
utan att känna svalka och utan att få dricka
annat än skållhett vatten och den motbjudande [vätska som sipprar ur ett sår] (78:21–25)

Som så många andra heliga texter förklarar *Koranen* hur en god människa, i det här fallet muslim, ska vara. Här finns grunden för hur man förväntas leva och bete sig. Utifrån *Koranens* texter har sedan olika inriktningar av islam utvecklat sina egna levnadsregler och sedvänjor, men det är en annan historia.

FÖR DE män och de kvinnor som har underkastat[2] sig Guds vilja, de troende männen och de troende kvinnorna, de män och de kvinnor som visar sann fromhet, de män och de kvinnor som älskar sanningen, de män och de kvinnor som tåligt uthärdar motgång, de män och de kvinnor som visar ödmjukhet, de män och de kvinnor som ger åt de fattiga, de män och de kvinnor som fastar, de män och de kvinnor som lägger band på sin sinnlighet, de män och de kvinnor som alltid har Gud i tankarna – [för dem alla] har Gud i beredskap förlåtelse för deras synder och en rik belöning. (33:35)

Koranen innehåller många uttalade regler för muslimer, ibland så konkreta att de också innehåller bestämmelser om påföljd. Här är ett litet urval. Även när det gäller direkta regler eller lagar finns olika åsikter inom islam och minst sju olika rättsskolor.

Döda inte era barn av rädsla för fattigdom; Vi sörjer för dem och för er. (17:31)

SÄG till de troende männen att de bör sänka blicken och lägga band på sin sinnlighet; det leder till större renhet i deras liv. [...]
Och säg till de troende kvinnorna att de bör sänka blicken och lägga band på sin sinnlighet och inte visa mera av sina behag än vad som [anständigtvis] kan vara synligt; låt dem därför fästa slöjan så att den täcker barmen. Och låt dem inte gå med svajande gång för att dra uppmärksamheten till sina dolda behag. (24:30–31)

Och de som anklagar ärbara kvinnor [för äktenskapsbrott] och sedan inte visar sig ha stöd av fyra vittnen, straffas med åttio piskrapp och skall i framtiden inte få avge vittnesmål; de har visat grovt brott mot Gud (24:4)

Era hustrur är för er [som] en åker; beträd därför er åker, när och som ni önskar – men sörj [först] för era själar. (2:223)

Om ni är rädda att inte kunna behandla de faderlösa med rättvisa, tag då [andra] kvinnor som är tillåtna för er till hustrur – två eller tre eller fyra; (4:3)

Säg [Muhammad]: ”I det som har uppenbarats för mig finner jag ingenting ätbart som är förbjudet utom självdöda djur, spillt blod eller svinkött – det är orent – eller det som i synd offrats till någon annan än Gud.” Men den som tvingas [att äta sådant av hunger] [skall finna att] Gud är ständigt förlåtande, barmhärtig. (6:145)

TROENDE! Rusdrycker och spel om pengar, alla hedniska bruk och spådomskonst är ingenting annat än Djävulens skamliga påfund; håll er borta från allt sådant, för att det skall gå er väl i händer. (5:90)

Koranen inskärper att det är viktigt att be till Gud. Bönerna ska gärna förrättas i en moské, helst fem gånger varje dag och fredagsbönen är den viktigaste, men ingen av dessa detaljer står i *Koranen*.

> FÖRRÄTTA regelbundet [de dagliga] bönerna och [särskilt] den bön som har en central plats och res er i from ödmjukhet inför Gud. (2:238)

Att göra en pilgrimsfärd (till Mecka) är en plikt, men bara om man har möjlighet. I *Koranen* ges ofta alternativ för den som av olika skäl inte kan uppfylla ett visst bud.

> OCH FULLGÖR vallfärden, såväl den större som den mindre, till Guds ära; men om omständigheterna hindrar er [att fullfölja den], ge då vad ni har möjlighet att ge som offergåva. (2:196)

Under den heliga månaden Ramadan ska man fasta så länge solen är uppe. Det kan bli orimligt när Ramadan inträffar på sommaren för den som befinner sig till exempel i norra Sverige, men då menar somliga att man får använda sig av när solen är uppe i Mecka istället.

> För att ge människorna vägledning [inleddes] i månaden Ramadan uppenbarelsen av *Koranen*. … Den av er som ser månens nytändning skall fasta månaden ut. Men den som är sjuk eller [stadd] på resa [skall fasta därefter] under motsvarande antal dagar. Gud vill göra det lätt – inte tungt – för er. (2:185)

Det finns en i mitt tycke vacker vers som är lite udda eftersom den varken hotar med helvetet eller lockar med paradiset, utan argumenterar rent allmänmänskligt. Sådan argumentation är ovanlig i *Koranen*.

> Jaga bort [den dåliga handlingen] med en bättre – den som var din fiende kan bli din nära vän! (41:34)

Koranen förklarar själv varifrån den härstammar och att det som står i den är sant. Det är ytterligare ett tecken på att den är avsedd för högläsning. Vissa suror ger ett starkt intryck av att vara nedskrivna predikningar.

Säg [Muhammad]: ”Den som har uppenbarat denna [Koran] är Den som känner himlarnas och jordens hemligheter. Han är Gud, ständigt förlåtande och barmhärtig! (25:6)

DETTA ÄR budskap ur Skriften, en Koran, klar i sig själv och som ger en klar framställning av sanningen. (15:1)

Det är enligt *Koranen* meningslöst att tala till de människor som Gud har beslutat varken är eller kan vara mottagliga för *Koranens* budskap. Alla människor kan helt enkelt inte omvändas.

MEN FÖR dem som framhärdar i att förneka sanningen är det likgiltigt om du varnar dem eller inte – de vill inte tro. Gud har förseglat deras hjärtan. (2:6–7)

Koranen berättar, som en varning till människorna, om tidigare folk som Gud låtit gå under för att de inte lydde honom. Här finns likheter med *Bibelns* gamla testamente där vi också finner en mycket oförsonlig och straffande gud.

och att Han lät det forna Aad gå under
liksom stammen Thamud – [de förintades] till sista man –
och före dem Noas folk (53:50–52)

Att strida för Guds sak är en plikt och belönas med en plats i paradiset. Tolkningen av de verser som handlar om krig skiljer sig dramatiskt åt bland muslimer men en stor majoritet menar, vad jag förstår, att krig är en absolut sista möjlighet och bara får tillgripas i självförsvar.

Gå ut till strid – [vare sig ni ser det som] en lätt uppgift eller ett tungt offer – och kämpa för Guds sak med er egendom och med livet [som insats]; detta är bäst för er – om ni visste [vilken vinst ni kan uppnå i det eviga livet]! (9:41)

Det är på sätt och viss förvånansvärt lite som står i *Koranen*, särskilt jämfört med *Bibeln*. De många upprepningarna är ett skäl, men också tillkomsthistorien. Medan *Bibelns* böcker skrevs under flera hundra år kom hela *Koranen* till på bara ett par decennier, enligt traditionen dessutom genom bara

en enda person som samtidigt hade många andra åtaganden. Därför är det kanske inte så konstigt och det kan vara bra att komplettera med några ord om vad som inte står i *Koranen*, sådant som många kan tro skulle vara hämtat just därifrån. I *Koranen* står således inget om förbud mot musik, dans eller bildkonst. Det är heller inte alla varianter av islam som har sådana förbud. Där finns inget explicit krav på står inget om heltäckande klädsel för kvinnor, något som för övrigt en bred majoritet av världens muslimer inte förordar. Kvinnlig könsstympning nämns inte i *Koranen* och anses ha betydligt äldre anor än Islam i de länder där det är vanligt. Det står inget om att män bör omskäras eller bära skägg och inget annat om mäns klädsel än att den ska vara vårdad när de går till bön. Sådana här exempel visar att det inte räcker med att känna till *Koranen* för att förstå alla de olika muslimska sedvänjor och övertygelser som finns.

Visst ligger det ett stort värde i kunskap om världsreligioners heliga texter, men varje religion och varje variant av varje religion har utvecklats på sitt eget sätt under de många hundra år som gått sedan texterna skrevs. En sak jag lärt mig

genom studiet av *Koranen* att den inte ensam räcker till som källa för att förstå nutida yttringar av Islam. Den är heller inte alltid självförklarande, vilket gör det svårt för någon som vill sätta sig ner och läsa den på egen hand. För att verkligen få en djupare förståelse av *Koranen* behöver man ibland känna till någon viss händelse i Muhammeds liv och det finns en lång tradition av tolkningar som man skulle behöva konsultera för att verkligen få en djup förståelse av *Koranen*. Dess stil gör att den faktiskt är lättare att sammanfatta än *Bibeln*. Arbetet med *Koranen* har också övertygat mig om att en kort presentation kan vara till hjälp för den som likt mig vill få en första inblick i *Koranens* budskap.

ÅTER TILL INNEHÅLL

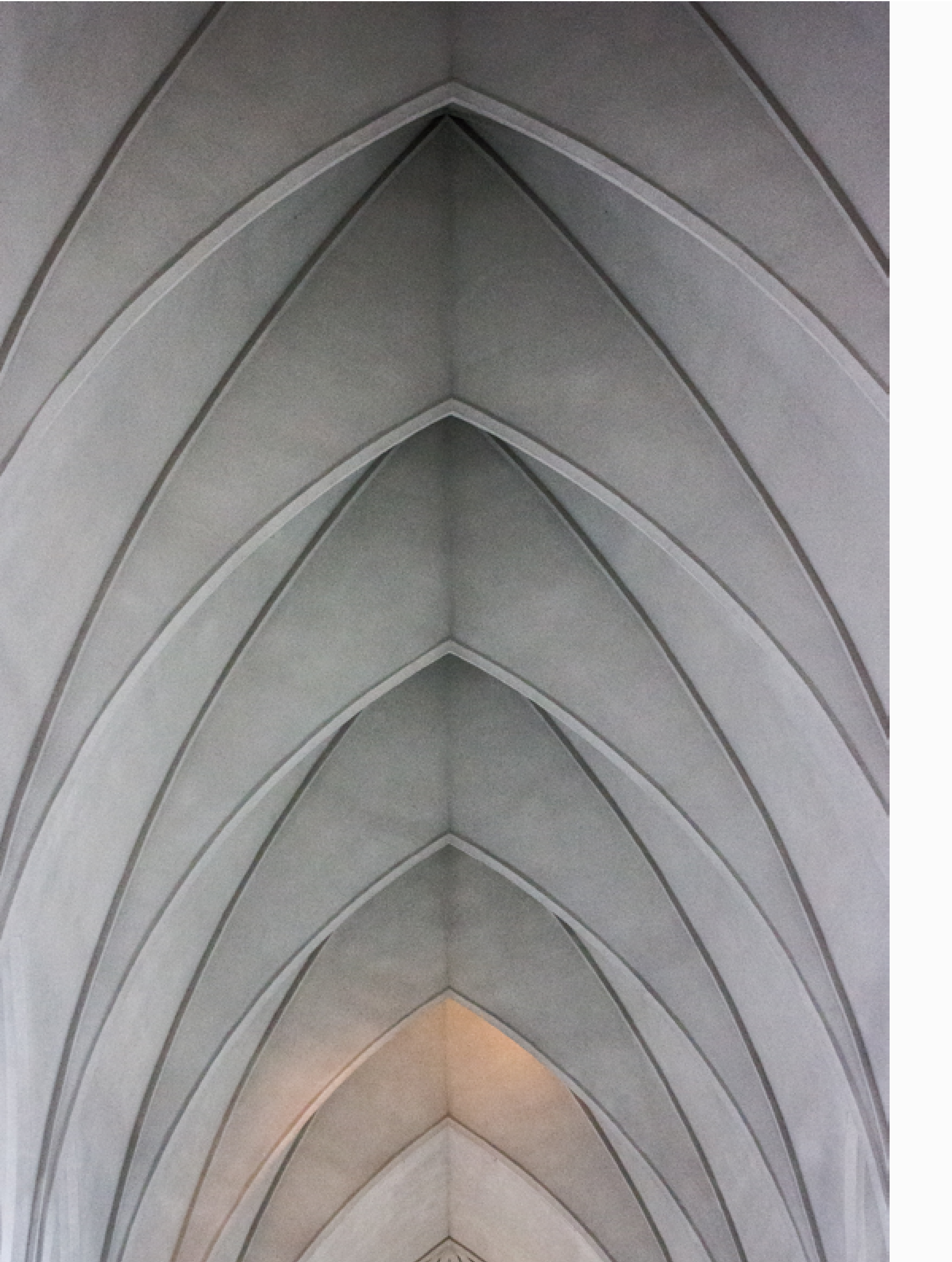
Slutnoter

1. Korancitaten är hämtade från Muhammed Knut Bernströms översättning (*Koranens budskap: med kommentarer och noter*, Proprius, Stockholm, 2002). Översättningen finns också tillgänglig på http://heliga-koranen.se/. Orden inom hakparenteser har översättaren lagt till för att göra texten lättare att förstå.

2. En vanlig översättning av ordet islam är just underkastelse.

Om författaren

TORSTEN REHN (F. 1958)
Född i Västerås. Bosatt i Uppsala efter studier i bland annat sociologi och filosofi.

Fundamentalist

GOLONDRIAN JANKE

1.

Jag bär på en känsla av att vara något annat än den jag utger mig för att vara. Jag vet med mig av att jag till vardags kan ge sken av att vara balanserad. Det kan se ut som att jag är en lugn och strävsam typ som jobbar sina timmar varje dag utan att dra till sig nämnvärd uppmärksamhet. Men min känsla säger mig att skenet bedrar. Den säger mig att jag i själva verket är en annan: en fundamentalist.

Till vardags lunkar mitt liv på med ett vardagsliv som för de flesta andra. Jag släpar mig upp på morgonen, strävar på i mitt arbete inom akademin i en byråkratisk yrkesgrupp med ideal som att försöka vara saklig och objektiv. Idealen inom akademin kommer ibland till korta, och den sokratiska dialogen med de evigt förnyande frågorna förblir en alltför sällan realiserad dröm. En dröm om frågor som kan vända på de mest självsäkra sinnen och få dem att inse hur låsta deras tankebanor alltsom oftast är.

Ja där befinner jag mig, i detta som kanske stundvis är en illusion, men i varje fall ligger nära det vi vill se som kärnan av vårt upplysta samhälle.

Vem är jag och varifrån kommer då min fundamentalism?

Jag har vuxit upp i en nationellt sett relativt liten och till synes snäll och konstruktiv, men också djupt hängiven religiös miljö. Det var en del av en internationell familj som samlar ett antal miljoner människor från alla möjliga delar av världen. Miljön hade en tydlig angloamerikansk historisk grund, med många vardagliga praktiker från väst som blivit normerande, och som i den världsvida gemenskapen trängt

undan många lokalt varierade levnadssätt. Denna tongivande kultur inom gemenskapen har gjort att den blivit mer lik andra dominerande och statusbärande delar av delar av samhället, och på så sätt har det sett ut som att gemenskapen inte stuckit ut alltför mycket.

Vi som var där hade något gemensamt. Vi, eller våra föregångare, hade upptäckt något som vi trodde var sant och viktigt. Vi blev fokuserade. Vi började förstå våra upptäckters värde. Vi såg oss som sändebud som skulle utropa denna sanning för världen.

2.

Att vilja förändra världen kan vara gott. Men det är också något som ligger väldigt nära fundamentalistens mest centrala drivkraft. Denna ambition kan leda till att tänkandet blir smalare, världen mindre och att målet tillåts helga medlen. Att avvika från normer blir svårare. Allt detta finns i den religiösa rörelse jag växte upp i, men samtidigt utvecklade

vi kvalitéer som många saknar i övriga samhället. Vi hade förmågan att behålla fokus, att inte låta oss splittras. Vi tog saker på allvar.

Fundamentalisten bär på en dragning till att specialisera sig på en liten begränsad del av tillvaron, men världen kan inte reduceras på det sättet utan att mycket går förlorat och det blir svårt att göra världens mångfald rättvisa med bara den specialiserade expertisens verktyg.

En fundamentalist är någon som är långt ifrån idealet i vårt samhälle. Det är någon annan, en som personifierar det udda och annorlunda. Det är någon som inte smälter in. Någon som bär på normer som sticker ut. Fundamentalisten pratar konstig svenska och firar fel högtider. Fundamentalismen är det vi vill ta avstånd ifrån, det som vårt samhälle inte präglas av.

Grundproblemet med fundamentalismen är i mina ögon inte främst de extrema handlingarna. De extrema handlingarna är en konsekvens av ett sätt att tänka, eller ett sätt att inte tänka. Fundamentalisten befinner sig i hierarkiska världar där nästan hela tillvaron finns och förklaras i mer eller mindre förenklande dogmer av sådana som betraktas som auktoriteter. Och där går mycket av ens tid åt till att rättfärdiga denna ordning, göra den logisk och självklar. Sen blir det ett livsprojekt att försvara sin livsmiljö, sin värld, sitt liv.

Många, från alla möjliga hierarkiska positioner i samhället, är högst villiga att hjälpa fundamentalisterna bort från deras fundamentalism. De tycker sig se vad som är bäst för dem. De vill och ser det som sin skyldighet att visa det för dem, samtidigt som de tenderar att bortse från och tona ned sina egna brister och tillkortakommanden.

3.

Något som efter hand gjorde det möjligt för mig att börja se mig som en fundamentalist, var att jag mötte andra människor, i andra delar av samhället. Att få utbilda sig och få möta andra exempel både på sätt att vara, tänka och handla. Att få möta historiska personer, lärare och medstudenter.

En annan öppning har varit det offentliga samtalet på gemensamma arenor som tidningar och bibliotek, där en kan ta del av många olika människors idéer.

Det som jag som kommit ut som fundamentalist vill vara och vara en del av, är något helt annat än det som jag var, var en del av och kände mig hemma i tidigare. De fundamentalistiska sidorna av mig själv är nu inte längre de jag vill lyfta fram. Jag som för mig själv erkänt mig vara fundamentalist kan inte längre känna mig väl till mods, och känner alltid ett visst obehag, när dessa egenskaper som påminner mig om det fundamentalistiska träder fram i samhället eller där jag befinner mig. Det är inte längre tvärsäkerheterna, eller hela-handen-mentaliteten som jag förmår uppskatta. Ur ett perspektiv från en som en gång varit fundamentalist och fortfarande bär med sig delar av detta bagage av erfarenheter, är ett försiktigt letande, ett prövande som söker efter urskiljning, något mycket mer befriande.

Det dogmatiska, relativt enkelspåriga tänkandet är inte på något sätt isolerat till den religiösa sfären i våra liv eller samhällen. För att ta sig fram och göra sig synlig i samhället

inom exempelvis akademin, krävs ofta en hög grad av specialisering. För en fundamentalist påminner det lätt om ett smalt sätt att se på saker, där många sidor helt enkelt inte tas i beaktan.

Samtidigt är det av vikt att vi som faktiskt hamnat i dessa mer låsta positioner i livet inte ser på oss själva som att vi är viljelösa offer för situationen. Vår situation kan vara svår, men utgångspunkten är att vi för det mesta har en möjlighet att se oss som, och vara agenter som inte bara är passiva utan som kan ta ansvar för våra handlingar. Vi kan göra aktiva val för att förändra vår situation.

Vi som har en relativt privilegierad position skulle, om vi ville ta risken, kunna lyfta fram lite av detta som vi tidigare inte har gett utrymme för och på så sätt kunna få ett rikare, mer blomstrande liv. Vi kunde göra motstånd mot det passiverande, icke-reflekterande slentrianmässiga formandet av oss själva och kanske hitta något som för oss är mer väsentligt i våra liv. Något annat och nytt kunde ta form.

ÅTER TILL INNEHÅLL

Om författaren

GOLONDRIAN JANKE (F. 1978)
Brittisk musiker, administratör och student vars passion nu är att fördjupa sig i estetikens värld. Bosatt utanför Uppsala.

Källhänvisningar

---

s. 1 Max Ernst, Birds also Birds, Fish Snake and Scarecrow. 1921. Hämtad 200601 från https://www.wikiart.org/en/max-ernst/birds-also-birds-fish-snake-and-scarecrow

s. 2 Vektorgrafik från designfreebies.org

s. 10 Philippe de Champaigne, Natura morta con teschio. 1671. Hämtad 200601 från it.wikipedia.org/wiki/Natura_morta_con_teschio#/media/File:StillLifeWithASkull.jpg

s. 24 Hilma af Klint. The Swan (No. 17). 1914-1915. Hämtad 200602 från wikiart.org/en/hilma-af-klint/the-swan-no-17-1915

s. 38 Stillbild från *Flowers of Shanghai*, hämtad 2006 från fallenrocket.blogspot.com/2017/12/a-little-tlcw-flowers-of-shanghai-1998.html

s. 54 Marc Chagall. Abraham is going to sacrifice his son. 1931. Hämtad 200601 från wikiart.org/en/marc-chagall/abraham-is-going-to-sacrifice-his-son-1931

s. 70 Thorvald Niss. Morgensol. 1888. Hämtad 200601 från commons.wikimedia.org/wiki/File:Thorvald_Niss_-_Morgensol_-_1888.jpg

s. 96 Hilma af Klint. Altarpiece, No. 1, Group X, Altarpieces. 1907. Hämtad 200601 från upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/archive/d/d5/20171213022859%21Hilma_af_Klint_-_1907_-_Altarpiece_-_No_1_-_Group_X_-_Altarpieces.jpg

s. 112 Privat fotografi.

s. 126 Foto: av Oda Gerdes. Koranen. Hämtad 200601 från https://pixy.org/4854412/

s. 146 Matthew Nance. Arch Shaped Celing Digital Wallpaper. 2018. Hämtad 200601 från unsplash.com/photos/R-lXrEb8R2Q

s. 159 Jean Duvet. The Fall of Babylon. 1485 - 1561. Hämtad 200601 från en.wiktionary.org/wiki/horror_vacui#/media/File:M73_13.jpg

HIST
CAP·I·8·
APOC